

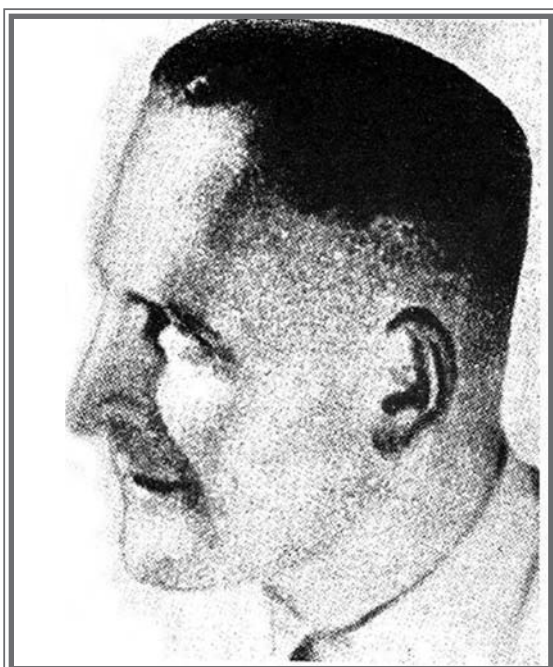
ČETNÍCI

NECHODILI JENOM PRO PIVO

Poznámky ke zpravodajské činnosti uniformovaných bezpečnostních složek

Autoři:

plk. Mgr. Petr Stein, JUDr. Aleš Kučera, pplk. Jiří Voleský

Záhadný A – 54 přiletěl do Prahy 15. března 1939 s psem na jméno dr. Paul Hans Steinberg. Vojenská zpravodajská služba z exilu v Londýně s ním prostřednictvím odboje udržovala spojení i nadále. Jeho skutečnou identitu však neznala. Pokyny v depeších z Londýna kladly odbojářům doma na srdce, aby se nepokoušeli zjistit jeho identitu. Dodržení tohoto pokynu se stalo řadě odbojářů osudným. Někteří badatelé hodnotí muže označeného jako A – 54 jako nástroj operačního zastírání abwehru, ale zároveň jako jeho oběť.

Záhadný A-54

Ve večerních hodinách 4. března 1938 bylo na okresním četnickém velitelství v Lounech nezvykle rušno. V jeho kancelářích se totiž usídlili pánové z Prahy, o kterých však četníci věděli, že jsou pracovníky zpravodajské služby. Šestice armádních důstojníků si zvolila toto místo jako nejvhodnější k vyřízení svého agenta, jenž vstoupil do historie pod krycím označením A-54, které mu bylo československou rozvědkou přiděleno. Vlastní rozhovor s padesát čtyřkou probíhal v režii Strankmüllera a Bártíka. Další zpravodajští důstojníci Cigna, Fryč, Longa a Tauer zajišťovali ofotografování materiálů, které agent donesl. Četník Jan Frolík musel uzamknout dům a dveře na velitelství. Pak byl pověřen důležitým úkolem. Jeden ze zpravodajských důstojníků mu předal peníze na obstarání jídla a nápojů. Četník zkušeně vyrazil k hotelu Union. Tam nechal vzbudit kuchaře. Za vzbuzení mu dal sto korun. Vždyť za to

zprávy čtyřiapadesátky, zřejmě speciálně připravené abwehrem pro hru s československou rozvědkou, stály. Dalších sto korun dostal majitel hotelu za šest řízků. Četník Jan Frolík měl dobrou místní znalost, a tak věděl, že pro správně čepovanou plzeňku musí jít jinam, do restaurace U Somolů...¹⁾

Střetnutí příslušníků uniformovaných bezpečnostních složek se zpravodajskými důstojníky nemusí však mít pouze tuto pitoreskní podobu. Záleží na tom, do jaké míry jsou příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek zapojeni do zpravodajské činnosti.

Může se jednat o neformální kontakty vznikající z důvodů společného zaměření na určitou skupinu osob či konkrétní objekty. Pak se spolupráce odvíjí případ od případu. Je pro ni charakteristické, že bývá v právních předpisech vymezena jen na velmi obecné úrovni. Rovněž tak nejsou příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek pro tuto činnost nějak zvlášť školeni. V druhém případě se může jednat o propracovaný zpravodajský systém, ve kterém jsou práva a povinnosti jeho jednotlivých součástí přísně reglementovány. Příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek jsou pak ke zpravodajské činnosti speciálně připravováni.

V posledním desetiletí minulého století došlo k institucionálnímu oddělení zpravodajských a policejních organizací. Tento fakt, ale i skutečnost, že zpravodajská činnost podle názoru části veřejnosti, ale i některých odborníků splývala s výkonem politické policie, způsobilo odstavení uniformovaných policejních složek od zpravodajské činnosti.

Ale jak to bylo dříve? Chodili četníci jen pro pivo a řízky? Nebo jejich podíl na zpravodajské činnosti byl daleko významnější? A můžeme se my z této části historie uniformovaných bezpečnostních sborů nějak poučit?

Od roku 1918 do roku 1938

Všichni prezidentovi muži

Na úrovni ministerstev byla zpravodajská služba organizována zejména v resortu ministerstva obrany, ministerstva vnitra a ministerstva zahraničí. V čele vojenské zpravodajské služby se vystřídal Miloš Žák, údajně zapletený do Gajdova domnělého puče, Vladimír Chalupa, oddaný masarykovec. Jejím nejznámějším představitelem se stal František Moravec, který při své první emigraci řídil z Londýna zpravodajskou činnost proti Německu a při své druhé proti komunistickému režimu v Československu. V čele politického a propagačního odboru minis-

1) Kokoška, Jaroslav a Kokoška, Stanislav: *Spor o agenta A-54*, s. 77 s odvoláním na *Lidovou demokracii* z 20. srpna 1966.

terstva vnitra stál mafián Jan Hajšman. Zpravodajskou službu ministerstva zahraničí řídil Jan Hájek, v jistých kruzích neoblíben a považován za Masarykovu šedou eminenci. Jeho pevné demokratické postoje ho přivedly do věznic tří režimů: rakouského, nacistického a komunistického.

Zpravodajské složky na centrální úrovni byly především osobních vztahů propojeny s neoficiální zpravodajskou službou prezidenta Masaryka. Bylo už ilustrováno, že v čele těchto organizací stály silné osobnosti, které významně ovlivňovaly vnitřní i zahraniční politiku státu. Jejich zásadní postoje v různých, pro Československou republiku zlomových okamžicích vývoje, bývají často hodnoceny a interpretovány různě. A tak shrňme, že to byli muži pestrých osudů, jejichž každodenní činnost však značně ovlivňovala politickou kulturu Republiky československé. V rámci této politické kultury se prakticky realizovala vlastní zpravodajská činnost. Ta velká i ta malá, prováděná upačtělými příslušníky v dnes již opět obdivovaných uniformách.

Vlastní výkon zpravodajské služby v resortu ministerstva obrany provádělo 2. oddělení Hlavního štábu. Na zemské úrovni vykonávaly zpravodajskou službu zemské úřady. Samozřejmě se na ní významnou měrou podíleli příslušníci neuniformovaných policejních sborů strážce bezpečnosti při policejních úřadech, zejména v místech, kde působily speciální státobezpečnostní útvary. V roce 1923 došlo v rámci pražského policejního prezidia ke zřízení zpravodajské ústředny s působností na celém území republiky. V regionech samozřejmě působili i u vojenských útvarů zařazení zpravodajští důstojníci. Na získávání informací se však významně podíleli i příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek.

Zpravodajská činnost příslušníků Sborů strážce bezpečnosti

Uniformované i neuniformované Sbory strážce bezpečnosti působily u úřadu, u něhož byly zřízeny, avšak části sboru nebo jednotliví členové mohli být k výkonu služby přikázáni k jinému úřadu. Působnost mezi oběma sbory byla vymezena následujícím způsobem. *Uniformované strážce* dle nařízení konají hlídky, pochůzky, eskortují a hlídají vězně, poskytují první pomoc, konají služby telegrafické a telefonní. *Neuniformované strážce* vykonávají služby zpravodajskou, vyšetřovací, dohlédací, pátrací a kancelářskou. Zpravodajskou službou se rozumí pozorování a hlášení všech událostí, které jsou významné pro veřejný pořádek, pokoj a bezpečnost. *Vyšetřovací službou* se rozumělo na příkaz konané vyšetřování a vyhledávání v zájmu služby, *dohlédací službou* dohlédání na osoby, podniky, jež by

„Všude se sleduje,“ vyčítá Masarykovi Viktor Dyk ve svém známém díle „Aad usum pana prezidenta republiky“ z roku 1929. Jednalo se o paranpii rozjitřené umělecké duše nebo o reflexi politické kultury vytvářené muži kolem prezidenta Masaryka?

mohly ohrožovat veřejný pokoj, pořádek a bezpečnost, a službou pátrací zabraňování protizákonným skutkům a spolupůsobení při vypátrání osob provinivších se proti právním předpisům.²⁾

Zpravodajská služba četnictva

Četnictvo bylo především sborem bezpečnostním, které plnilo klasické úkoly policejní uniformované složky. Tím bylo především potírání drobné kriminality při službě v terénu.

Přitom dovedli už začínající četníci docenit význam informátorů: „A najednou jarmark“ byl v našem služebním obvodu. Dalo se očekávat, že mezi řadou různých nekalých živlů vyskytne se i nějaký skořápkář. A jeden skořápkář, na kterého byl pro různé falešné hry vydán zatykač, se v obvodu objevil, ale my se ho marně snažili vypátrat a zneškodnit. Vždy včas zmizel. A jak tak jdu po náměstí mezi davem nakupujících mezi stánky, zastaví mě jeden místní občan nevalné pověsti, který svou znalostí lidí živících se nekalou činností, podvodníků, zlodějíčků a pašeráků již prokázal nejen nám, ale i finanční stráž a důchodkářům nejednu dobrou službu, neboť vždy dovedl dát „dobrý tip“. A ten mě žádal, zda bych neměl náhodou přebytkem pětikorunu, že je momentálně „na suchu“. Povídám, že přebytkem nemám, ale že ji dám dohromady, kdyby náhodou věděl o hledaném skořápkáři. On se jen usmál a povídá: „Tamhle ten s tím zaječím límcem na kabátě, co stojí opřen o sloup podlouhý, to je.“ Dal jsem mu požadované „búra“ a pomalu se šinul směrem k hledanému. Když jsem se přiblížil a hledaný mě spatřil, začal zvolna odcházet. Zrychlil jsem krok a on také. Dal jsem se do běhu, on taky a hned byl v postranní uličce. Ale já byl mladší, tak jsem běh vyhrál, a přestože se zatčený vzpouzel, byl dopraven k soudu.“³⁾

Četníkům bylo v podstatě doporučováno, aby při své službě využívali informátory. Je možné citovat z Rukověti četnictva: „Jest to tak, že zv. činnost agentů provokatérů je zakázána. Zákon tu stejně zakazuje získávat důvody pro podezření tímto způsobem jako lstivě (potajmu zjednanými osobami) chtít si vynutit na podezřelém přiznání, protože prostředky takové jsou státní moci nedůstojné. Od této činnosti nutno však přísně rozlišovat používání důvěrníků (konfidentů), pokud činnost ta pohybuje se v mezích zákona. Pokud jde o povinnost prozradit jméno důvěrníka, nutno především upozornit, že podle dosud platného ministerského nařízení... ani státní, ani obecní úřady, tím méně jednotliví státní úředníci, nejsou zpravidla... povinny, na požádání trestního soudu jmenovat osoby, které jim učinily důvěrné oznámení o trestném činu a které jsou jim samým známy pod rouškou úředního tajemství, aneb kterým bylo slíbeno, že jejich jméno zůstane utajeno... Z předpisů se nedá odůvodnit zákonná povinnost pro dotyčného četníka, aby před soudem důvěrníka jmenoval...“⁴⁾

Příslušníci četnictva zjišťovali informace z řady oblastí veřejného života. Ve vztahu k dělnictvu bylo například četníkům uloženo: „...četnictvo má též věnovati zvláštní pozornost všem událostem, které se týkají dělníků a ohrožují nebo mohou ohrozit veřejný klid a pořádek, dále též všelikým schůzkám dělníků v továrnách, ve větších závodech živnostenských a na staveništích veřejných a soukromých, které směřují k úmluvám a nabývají nebezpečné povahy, má pátrati po příčinách nespokojenosti nebo vzniklých nepořádků a o tom, jakož i o chystaném větším zastavení práce a propuštění dělníků má ihned zaslati oznámení služebnímu úřadu.“⁵⁾ Četníkům bylo však nepřímo doporučováno provádění rozkladné činnosti proti dělnickým agitátorům: „Pokud pak jde zvláště o dělníky, má četník vůči nim vystupovati způsobem vzbuzujícím úctu a důvěru, z něhož děl-

2) Vládní nařízení č. 295/1922 Sb. Zásadní změnu v organizaci Sborů strážce bezpečnosti přineslo vládní nařízení č. 51/1936 Sb. Stanovilo, že Sbory strážce bezpečnosti zřídí dle z. č. 230/1922 Sb. tvoří jednotný uniformovaný Policejní strážní sbor a jednotný neuniformovaný Policejní sbor bezpečnosti.

3) Fara, František: Četnické vzpomínky, s. 58–59.

4) Erhart Josef: Rukověť četnictva, s. 121.

5) Erhart Josef: Rukověť četnictva, s. 324.

níci mohou seznati nutnost a vážnou vůli státní správy, aby pořádek a bezpečnost byly udrženy a jenž by dělníku samému byl záštitou proti svádění a zastrasování agitátory, t. j. oporou jeho vlastního zájmu, jak mu sám nejlépe rozumí.“⁶⁾

Příslušníci četnictva se významnou měrou podíleli přímo v terénu na výkonu vojenské zpravodajské služby. Předpis 6-VII-0 upravoval součinnost četnictva s vojskem. Četníci měli vyhledávat různé vhodné typy důvěrníků pro zpravodajské důstojníky a samostatně sbírat informace a hlásit je svým nadřízeným.⁷⁾ Tato činnost mnohdy přerostla v neformální spolupráci příslušníků četnických stanic s jednotlivými zpravodajskými důstojníky v terénu, což nebylo nadřízenými funkcionáři vždy hodnoceno pouze kladně.

Jako příklad může sloužit případ důvěrníka vojenské zpravodajské služby Bedřicha Hentschela, ke kterému došlo v roce 1933. Hentschel byl pro spolupráci vytipován zpravodajci vojenského útvaru. Poté se však zjistilo, že příslušník oddílu SA, se kterým navázal Hentschel kontakt, disponuje informacemi důležitými pro československou zpravodajskou službu. Proto převzali řízení Hentschela zpravodajští důstojníci hlavního štábu. O celé záležitosti byla informována četnická stanice v Králíkách. Dne 5. října dostal za úkol štábní strážmistr Vrábek z této stanice nenápadně zajistit schůzku Hentschela s příslušníkem SA. Hentschel se skutečně se svým informátorem setkal poblíž státní hranice na české straně hranic. Příslušník SA s ním pak odešel do vnitrozemí. Dne 6. října se Hentschel

dostavil na četnickou stanici znovu a požadoval opět zajištění při schůzce se svým informátorem z SA. Zajištění prováděl tentokrát sám velitel četnické stanice vrchní strážmistr Svatoš. Z jeho hlášení vyplývá, že důvěrník československé zpravodajské služby se se svým informátorem z SA skutečně setkal. Byl však vylákan na německé území a zde zadržen německými bezpečnostními orgány. Nadřízené složky hodnotily aktivitu velitele četnické stanice jako činnost nad rámec předpisů. Ve věci nehrozilo nebezpečí z prodlení, a tak měly vojenské zpravodajské orgány veškerou součinnost ve věci projednat s velitelem četnického oddělení, nikoliv velitelem četnické stanice.⁸⁾

V roce 1937 došlo na doporučení armádních zpravodajských důstojníků k vyznamenání několika četníků působících ve šluknovském výběžku. Je zajímavé citovat z doložky zemského četnického velitelství: „Z agendy zpravodajské služby u zemského četnického velitelství jest vidno, že vynikající činnost, za kterou je navrhována pochvala, by se mohla týkat zpravodajské služby ofenzivní, a ta jest řízena vojenskými zpravodajskými orgány, přičemž četnictvo má býti jen prostředníkem...“⁹⁾

Zdálo by se, jako by byrokrati z nadřízených složek nepřáli kolegiální spolupráci mezi příslušníky jednotlivých složek přímo v terénu. Avšak přílišná aktivita četníků na zpravodajském poli přinesla po obsazení pohraničí a později celé republiky své negativní důsledky. Na základě vytěžení úředních spisů četnictva se podařilo získat pracovníkům německých zpravodajských služeb poznatky o československé agentuře.

Například četnická stanice z Georgswalde podala pro úřední potřeby státní správy hlášení o důvěrníkovi vojenské zpravodajské služby. V tomto hlášení uvedla jeho plné jméno a další osobní údaje. V hlášení bylo dále uvedeno, že dotyčný přislíbil spolupráci vojenskému zpravodajství. V dalším případě zadrželi příslušníci četnického pohotovostního oddílu v nočních hodinách neznámého muže, který přešel hranice z Německa. Snažili se od něho získat informace o situaci v Německu. Muž odmítl podat jakékoliv informace s odůvodněním, že již pracuje pro vojenskou zpravodajskou službu. Místo, aby četníci zabránili možné dekonspiraci, sepsali o celé záležitosti rozsáhlý protokol a dali jej dokonce na vědomí několika dalším četnickým stanicím. Také tento písemný materiál padl do rukou německým zpravodajcům.¹⁰⁾

Četnictvo se však podílelo i na ryze politickém zpravodajství. Pro spolupráci s ZÚS a OZÚS byli instruováni podle služebního předpisu 6-IX-1b./25 a. Ne vždy bylo politické zpravodajství četnictva oceněno. Kupříkladu v únoru 1925 dostalo předsednictvo Československé agrární a konzervativní strany, v jejímž čele stál Karel Prášek, materiál ministerstva vnitra s instrukcí četnictvu. V instrukci se četnictvu přikazovalo, aby provádělo pátrání po Práškových stoupencích. Záležitost se stala předmětem interpelace.¹¹⁾

Ocenění se nedočkal ani vrchní strážmistr Jaroslav Kodet. Do 1. září 1938 vykonával funkci referenta pobočnické kanceláře Zemského četnického velitelství v Praze, kde pracoval pod plk. Pelantem na úseku kontrašpionáže. Zemskému četnickému veliteli se znelíbil, protože mu předložil osmdesátistránkovou zprávu, doplněnou fotografickou dokumentací, o stycích ing. Slavoje Nolče s předsedou agrární strany a poslancem Rudolfem Beranem a německým vyslancem v Praze Eisenlohem.

6) Erhart Josef: *Rukověť četnictva*, s. 250.

7) Zikmundovský, Zdeněk: *Organizace státobezpečnostní zpravodajské služby 1918 – 1945, 1945–1948*, s. 15.

8) Holub, Ota: *Pět minut před půlnocí*, 138–141.

9) Holub, Ota: *Trumfy komisaře Geisslera*, s. 87.

10) Holub, Ota: *Trumfy komisaře Geisslera*, s. 231–232.

11) V reakci na interpelaci ministr vnitra Jan Malypetr popřel, že by taková instrukce byla vydána. Pravdou ovšem je, že tehdejší ministr vnitra byl členem agrární strany. Tedy strany, jejímž členem Prášek původně byl. Práškova strana tak mohla agrárikům „odčerpát“ část voličů. Pravdou také je, že státní orgány pod různými záminkami zakazovaly Práškově straně veřejné akce. (Čechurová, J.: *Česká politická pravice*, NLN s. r. o., Praha 1999, str. 106.).

„Povaha národa, i ústava i správa státní a mnoho jiných okolností rozhodna jest v tom směru, zda-li organizace stráže jest více vojenská než civilní, zda-li policejní správa je více scentralizovaná než lokální, zda-li ústav policie tajné v užších neb širších rozměrech je vyvinut.“ dr. Ladislav Rieger

Jaký byl asi tento četník? Čapkovsky moudrý nebo rozařfný jako ti v humoreskách? Co hledal u bezpečnostního sboru? Možnost bránit masarykovskou demokracii nebo ekonomické zabezpečení?

rem. Ke schůzkám mělo docházet v Horních Počernicích a na osamělé myslivně „Karlovec“ na panství knížete Thuna-Taxise v Ujkovicích. Kodet tyto styky hodnotil jako komplot proti Československu. Generál Ježek, Kodetův nejvyšší nadřízený, se však s Nolčem znal a na některé z těchto schůzek osobně docházel. Zemský velitel tedy nechal spis založit bez dalšího opatření a iniciativního četníka přeložil na venkov.¹²⁾

Pozadu nezůstali ani financové

Mezi bezpečnostní sbory je možno zařadit i finanční stráž.¹³⁾ Finanční stráž byla organizačně začleněna do resortu ministerstva financí. Obor působnosti této složky byl po dobu trvání první republiky měněn. V roce 1919 byla konstituována jako pohraniční a finanční stráž.¹⁴⁾ Již ze samotného názvu vyplývá dvojí působnost stráže. Jejím posláním bylo plnit v obvodu své územní působnosti nejen úkoly fiskální, ale i úkoly policejní. V roce 1927 respektive roce 1930 došlo k novému vymezení působnosti stráže.¹⁵⁾ Místo názvu pohraniční a finanční stráž byl zaveden opět název finanční stráž.

Příslušníci finanční stráže využívali informátory především v oboru své vlastní činnosti. V protokolu, který byl sepsán 24. září 1937 na krušnohorském oddělení finanční stráže v Hoře Svaté Kateřiny se dočteme: „Předstoupil tajný udavač, v pravém rohu tohoto protokolu podepsaný a uvádí následující...“¹⁶⁾

Jména informátorů i s jejich podpisem byla uvedena v pravém rohu protokolu, který byl přeložen a překlad zapečetěn červeným voskem a razítkem příslušného oddělení. Pečeť byla tedy ochranou identity informátora.¹⁷⁾ „Za svou aktivitu dostávali finanční odměny ze zvláštního fondu, který měl vyčleněn každý správce hraničního oddělení finanční stráže.“¹⁸⁾ „Velmi často ... informátoři přicházeli se svými udáními proto, aby poškodili své pašerácké konkurenty, ale stejně často docházelo k případům, kdy udavač – pašerák svým udáním chtěl pozornost celní ostrahy hranic zavést na nějaký poměrně málo významný paš jen proto, aby mohl ve stejnou dobu někde sám propašovat mnohem cennější zásilku. Někdy dokonce udaný pašerák byl o udání mohl varován samotným udavačem jen proto, aby se na zátaž mohl připravit a případně hraničáře v uniformách FS zesměšnit... Nejspolehlivější udavač byl totiž maximálně ten, kdo jednal ze skutečné msty či v afektu.“¹⁹⁾

Ve využití konfidentů však finanční stráž výrazně zaostávala například za polskou. Poláci dávali přednost ochraně hranice na druhé linii. V menších městech v pohraničí měli vybudovaný efektivní konfidentský systém. Každé udání, které vedlo k zabavení zboží bylo honorováno 25 zlotými. Vybudování spolehlivého konfidentského systému v České republice bránil tradičně nepřátelský vztah obyvatelstva v pohraničí vůči finanční stráži.²⁰⁾

Ovšem příslušníci finanční stráže se podíleli také na zpravodajské činnosti v užším slova smyslu. Jedním z podnětů k začlenění finanční stráže do zpravodajského systému Republiky Československé se stala kritika ze strany armády, kterou bylo možno datovat již od počátku let dvacátých. Kritika se soustředila na nedostatek součinnosti v oboru zpravodajském a reago-

vala zejména na situaci v zemích českých. Oproti tomu ofenzivní zpravodajská činnost na území Podkarpatské Rusi a na Slovensku, zejména na hranicích s Maďarskem, byla hodnocena kladně. Nedostatečná součinnost v ostatních oblastech republiky měla svou příčinu v personálním složení finanční stráže. Velký počet jejích příslušníků byl německé národnosti.

Předváleční českoslovenští zpravodajští důstojníci měli vymezen vždy určitý počet oddělení FS, nad kterými měli „zpravodajský dozor“, což vlastně znamenalo, že řídili jejich zpravodajskou práci. Od roku 1936 existovaly služební předpisy G-VII-10, G-VII-11 o součinnosti finanční stráže a celních úřadů ve zpravodajství v míru.²¹⁾

V rámci finanční stráže neexistovala speciální složka, jejímž jediným či hlavním úkolem by bylo vykonávání zpravodajské činnosti. Ve třicátých letech však byla na základě interních směrnic zavedena takzvaná „zvláštní služba“. Podstata zvláštní služby spočívala ve spolupráci konkrétního příslušníka finanční stráže s vojenskou zpravodajskou službou. K výkonu této zvláštní služby nebyli vybíráni přednostové oddělení nebo nejstarší příslušníci finanční stráže, ale naopak mladí příslušníci, kteří během své vojenské služby prošli zpravodajským výcvikem.²²⁾ Koordinace zpravodajské činnosti však byla svěřena správci oddělení. Souhrnná zpravodajská hlášení potom zasílal na krycí adresu ZFR.

V praxi však tato součinnost finanční stráže na úseku zpravodajském neprobíhala zcela bez problémů. Ne vždy se dokázali zpravodajci v uniformách finanční stráže ztotožnit s bezskrupulózními metodami zpravodajského řemesla. Josef Hercíkan na to vzpomíná: „Zpočátku jsem měl ke zpravodajštině velmi kladný vztah, protože jako italský legionář jsem za války působil mezi esploratori ve výzvědných oddílech. Změnilo se to do jisté míry po následující události: Při monitorování situace v polském pohraničí získal jeden můj kolega z Frankové ke spolupráci polského četaře. Výplaty pro agenty jsem měl na starost já. Jednou o půlnoci jsem na hranicích dával milému četařovi 500 Kč za přítomnosti našeho zpravodajského důstojníka. Byl to nějaký štábní kapitán z Košic, jehož jméno jsem už bohužel zapomněl. Tento důstojník chtěl po Polákovi, aby zajel do Krakova a udělal tam průzkum tamního letiště. Četař to odmítl, že nemá v Krakově žádné známé či příbuzné, nocleh ani záminku k jízdě... Ten náš důstojník však náhle vytáhl hrst stvrzenek s jeho podpisy: ‚Vidíte, zítra to předám polskému konzulovi! Doufám, že víte, jaké následky to pro Vás bude mít...‘ To mne doslova zamrazilo. Ten nešťastný kluk to nakonec udělal, ale já měl do té doby už natrvalo určitý odpor ke špionáži, její džungli a často špinavým praktikám...“²³⁾

Ministerstvo financí například muselo žádat úřední cestou hlavní štáb československé armády, aby k přímé účasti na konspiračních akcích nebyly přibírány „aktivní orgány státní správy“ (tj. příslušníci finanční stráže).

Podnětem k této žádosti se stal případ finančního respicienta Bohumila Buška. V květnu 1935 byl tento příslušník finanční stráže požádán pracovníkem vojenského sektoru zpravodajské služby špkt. Fárkem o spolupráci. V podstatě se jednalo o pře-

12) Šolc, Jiří: *Smrt přála statečným*, s. 77–78.

13) *Rozhodnutí o zařazení finanční stráže mezi policejní služby vyplývá nejen z jejich úkolů při ochraně státních hranic, ale také z faktu, že se podílela spolu s četnictvem v roce 1932 na Podkarpatské Rusi na zákroku proti demonstrujícím davu, tedy plnila úkoly ryze policejní.* (viz Holub, O.: *Stůj, finanční stráž*, str. 38)

14) *Tradice finanční stráže sahá až do habsburské monarchie. V roce 1830 byl založen ke střežení hranice sbor pohraničních myslivců. V roce 1835 došlo ke zřízení takzvané důchodkové stráže s úkoly převážně fiskálními. V roce 1842 se oba sbory sjednotily v takzvanou finanční stráž. Na základě zákona číslo 28/1919 Sb. byla konstituována v Československé republice pohraniční finanční stráž.*

15) *Změna kompetencí se odehrála na základě celního zákona číslo 114/1927 Sb., a dále prováděcího nařízení číslo 168/1927 Sb. Nová působnost celních orgánů byla upravena nařízením z roku 1930.*

16) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, s. 61.

17) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, s. 62.

18) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, s. 63.

19) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, s. 63.

20) *Celnictví v Československu*, s. 192.

21) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, s. 88.

22) Viz Holub, O.: *Stůj! Finanční stráž*, str. 50–51.

23) Marek, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*, 87.

František Moravec byl po druhé světové válce ze zpravodajské služby odstraněn.

Po roce 1948 už zase zpravodajsky působí. Tentokrát z Německa proti komunistickému režimu. V jeho zpravodajské dílně byla vymyšlena provokace vůči Rudolfu Slánskému, v důsledku které došlo ke Slánského zatčení.

hů s jednotlivými zpravodajskými organizacemi československého státu.

Součinností s finanční stráží se zabývalo i četnictvo. Poskytnout teoretický základ pro spolupráci měly za úkol například studie vypracovávané škpt. Emanuelem Vácovským z Klatov a škpt. Bohuslavem Zemánkem z Liberce. Tyto studie však neobsahují významnější zmínky o spolupráci v oboru zpravodajské činnosti. Dle těchto studií je finanční stráž povinna spolupůsobit při vojenské ochraně státních hranic včetně zpravodajské práce – zabránovat sousedním státům pronikat k vojenským tajemstvím naší republiky. Současně se měla podílet na obraně proti vyzvědačství v bezprostředním prostoru státních hranic.

Německé zpravodajské orgány se po okupaci snažily rekonstruovat agenturní síť čs. zpravodajských organizací. Proto pátraly v písemnostech řady rozličných úřadů a na základě jejich analýzy přikročily k výsledkům: „Inspektora FS Václava Štastného vyslychalo královohradecké gestapo jen proto, že našlo jeho hlášení na okresní úřad ve Šluknově, kde oznamoval, že němečtí železničáři pracují na říšské trati ve Fukově (na čs. území) ozbrojeni...“

Zapotil se i respicient Josef Holava, kterého k výsledku počátkem roku 1940 předvolalo pro změnu kladenské gestapo. Vyslychající se před ním objevil se svazkem listin...

Holava zjistil, že se jedná o jeho zpravodajská hlášení z Lobendavy. Dále mu předložili fotografie vojenských zpravodajských důstojníků. Holava se nakonec vykroutil. Tvrdil, že hlášení psal na pokyn svého nadřízeného pro novináře, kteří žádali zprávy o situaci v pohraničí.²⁵⁾

pravu utajovaných písemností přes hranice s Německem. Přes počáteční úspěšné zahájení skončila pro finančního respicienta tato spolupráce tragicky. Dne 7. června 1935 byl zatčen s kompromitujícím materiálem na cestě ze Žitavy pracovníky německých bezpečnostních orgánů. Rok strávil v prozatímní vazbě. Propuštěn byl až po řádném soudu v roce 1936.²⁴⁾

Úmyslem ministerstva financí zřejmě bylo, aby se zpravodajská činnost příslušníků finanční stráže prováděla jednak běžným výkonem služby a dále jen na základě oficiálních, interními předpisy upravených vzta-

Na centrální úrovni působily zpravodajské složky v rámci resortů ministerstva vnitra a obrany. Odpovědnost za provádění politické rozvědné činnosti se postupně přesouvala z ministerstva zahraničí do resortu ministerstva vnitra. Na ministerstvu obrany působily dvě organizačně oddělené složky: rozvědka a kontrarozvědka. Vojenská kontrarozvědka se nazývala Hlavní správou Obranného bezpečnostního zpravodajství (HS OBZ). Později byla přejmenována na 5. oddělení hlavního štábu.²⁶⁾ Výkon zpravodajské služby v teritoriu zajišťovali u vojenských útvarů zařazení důstojníci OBZ. Funkce policie plnil Sbor národní bezpečnosti (SNB), který se skládal ze tří organizačně oddělených služeb: kriminální služby, státobezpečnostní služby a vlastního SNB, který představoval uniformovanou policii. V regionech navíc působila zpravodajská služba v rámci zemských odborů bezpečnosti (ZOB II).

Vyostřená politická situace způsobila, že si politické strany snažily uchovat své domény vlivu v bezpečnostních složkách. Komunisté zejména v HS OBZ a ZOB II, a samotné centrále ministerstva vnitra. Národní socialisté v kriminální službě a u finanční stráže. Sociální demokraté na zemském velitelství Státní bezpečnosti v Čechách. Politická kultura byla výrazně ovlivněna působením dvou ambiciózních vedoucích stranických zpravodajských služeb: Karlem Švábem a Vladimírem Krajínou. Navíc oba ministři Ludvík Svoboda a Václav Nosek měly ke zpravodajským součástem uvnitř vlastních resortů ambivalentní postoje.

O ukradených razítkách a másle

Na „zpravodajství v době míru“ se na státních hranicích podíleli příslušníci obou uniformovaných složek: SNB a finanční stráže. Jejich zpravodajské zájmy se však mohly protnout.

O tom, jak to potom zajiskřilo, vypovídá přípis Hlavního velitelství SNB ministerstvu financí: „Stanice SNB ve Všerubech, okres Domažlice, která podává ve zpravodajské službě zprávy cenného obsahu, používala svého stálého důvěrníka a dalšího dobrovolného důvěrníka k získávání zpráv v Bavorsku. Náš zpravodajský důstojník jim uložil, aby v Německu opatřili razítka amerických úřadů. 4. září 1946 po splnění úkolu přecházeli oba státní hranici na normálním přechodu, přesvědčení, že jim nebudou kladeny překážky. Několik kroků od hranice byli však přistiženi vrchním inspektorem FS Landou ze Všerub, který razítka amerických úřadů zabavil, nedbaje upozornění, že je mají odevzdati na stanici SNB Všeruby s poznámkou „Služba je služba, razítka zabavit musím...“ odbyl každý protest. Mimo to zabavil ještě německé noviny určené stanici SNB Všeruby k zpravodajským účelům a 4 a 1/2 kg másla. Vrchní inspektor Landa znal oba důvěrníky, jsa velitelem stanice Všeruby štrážm. Liškou a inpsp. FS Řežábkem již dříve na ně upozorněn, jest zřejmo, že zabavil razítka a německé noviny jen ve snaze přisvojit si zpravodajský úspěch, razítka i noviny dne 5. září odnesl na inspektorát finanční stráže do Domažlic a v zastoupení svého přestaveného, který byl na dovolené, přes naléhavou osobní intervenci štrážm. Lišky a zpravodajského důstojníka je nevydal, ale odeslal je vojenskému velitelství v Plzni...“

Hlavní velitelství SNB zároveň podrobilo kritice, „...že příslušníkům FS jsou v dražbě prodávány věci, které ve službě

Roky 1945–1948

Příliš mnoho zpravodajců

Je otázkou, zda můžeme v poválečné době v rozmezí let 1945 až 1948 hovořit o skutečném bezpečnostním systému. V českých zemích působilo několik bezpečnostních organizací, které spolu svou činností mnohdy jen těžce koordinovaly. Kompetenční spory a rivalita tak ve svém důsledku znemožňovaly vytvoření skutečně efektivního bezpečnostního systému.

24) Informace o tomto případu je možno nalézt ve dvou knihách Oty Holuby, které se zabývají historií finanční stráže. (viz.: Holub, Ota Stůj! Finanční stráž! Naše vojsko Praha 1987. str. 52–54; Holub, Ota: Trumfy komisaře Geisslera. Severočeské nakladatelství 1988. Ústí nad Labem. str. 110–115). Oproti tomu František Fárek ve svých pamětech, v nichž popisuje rovněž spolupráci s příslušníky finanční stráže během svého působení v Liberci, tuto událost neuvádí.

25) Marek, Jindřich: Smrt v celním pásnu, s. 91.
26) Dnem 1. ledna 1945 bylo z dosavadní jednotné vojenské zpravodajské služby v rámci 1. čs. armádního sboru v SSSR vyčleněno OBZ. K 1. květnu 1946 byla HS OBZ přejmenována na 5. oddělení hlavního štábu. Vojenská rozvědka si ponechala své tradiční označení jako 2. oddělení.

zabavili, a že jsou obcházeny tím předpisy o řízeném vázaném hospodářství. Máslo zabavené vrchním inspektorem Landou si rozebrali příslušníci FS, platíce ze 1/4 kg másla à 24 Kč... Dne 1. 10. 1946 dva úředníci finančního ředitelství v Plzni provedli dražbu zabavených látek na celním úřadě v Železně Rudě, látky byly prodány jen příslušníkům FS a kupujícím nebyly znehodnoceny body oděvních lístků.“²⁷⁾

Zpravodajství v době míru

Uniformovaná policejní složka se na zpravodajské činnosti podílela několika organizačními formami. Přepokládalo se, že uniformovaná policie bude působit ve prospěch zpravodajské služby jako výkonný orgán. Na základě přípisu přednosty Zemské úřadovny státní bezpečnosti v Praze mělo každé Oblastní velitelství SNB vyčlenit dva až tři pracovníky pro plnění úkolů státní bezpečnosti. Tito příslušníci SNB měli vykonávat službu v civilním oděvu. Personálně měli zůstat zařazení na svém domovském útvaru, ale řídit je měla Oblastní úřadovna státní bezpečnosti.²⁸⁾

Dále došlo při zemském velitelství SNB 20. 3. 1946 k vytvoření zpravodajského stíhacího oddílu. Při vzniku měl tento oddíl 12 členů. Již jeho postavení bylo samo o sobě výjimečné. Personálně příslušníci spadali do stavu oblastního velitelství SNB, oddíl však používal zařízení zemského velitelství. A oddíl byl podřízen přímo zemskému veliteli. Zpravodajský oddíl působil necelý rok. Byl zrušen k 20. 2. 1947.²⁹⁾

To všechno však byly pouze pomocné úkoly, které příslušníci Sboru národní bezpečnosti ve zpravodajství plnili. Postupně se však ve Sboru národní bezpečnosti vytvářela institucionalizovaná zpravodajská složka.

Za účelem ujednání zpravodajské služby byly vydány Zatímní směrnice pro zpravodajství v době míru.³⁰⁾ Směrnice byly pojaty jako doplněk služebního předpisu G-VII-9, byly označeny evidenčními čísly a evidovány u ministerstva vnitra nebo u zemských velitelství SNB. Směrnice stanovily, že jedním z nejdůležitějších úkolů SNB je spolupráce ve zpravodajství. Zpravodajství v míru mělo získávat spolehlivé a přesné zprávy o:

- politické materiální a bezpečnostní situaci vnitřní,
- politických materiálních a bezpečnostních poměrech a válečných přípravách cizích států.

Směrnice k tomu o zpravodajství jednoznačně uváděly: „Je tedy naprosto nutné, aby bylo připraveno a prováděno již v míru. Dojde-li ke konfliktu s cizím státem, je zpravodajství za zajištění hranic přechodem ke zpravodajství válečnému.“

Směrnice dále stanovily povinnost orgánů SNB spolupracovat úzce s ostatními zpravodajskými orgány. Mělo se jednat o orgány armády, státních úřadů a finanční stráže. Dále však bylo stanoveno, že orgány SNB jsou povinny podporovat orgány ZOB a OBZ, pokud to není na závalu jejich vlastní služby. Organizace zpravodajství u SNB byla následující.

Řídícím orgánem bylo ministerstvo vnitra, konkrétně jeho odbor „Z“. Přednosta zpravodajského oddělení Hlavního velitelství SNB měl za úkol udržovat neustálý styk s odborem „Z“ ministerstva vnitra. Zemská velitelství pak měla řídit zpravodajskou činnost svých podřízených velitelství. Hlavní zpravodajskou smyčkou bylo velitelství oblasti. U velitelství oblasti byl zpravodajský orgán SNB, který soustřeďoval zpravodajské poznatky a předával je k vyřízení zpravodajskému orgánu odboru „Z“ ministerstva vnitra, tj. přednostovi OZO, se kterým měl být v těsném styku. Stejnopis poznatku poté předával přímo zemskému a hlavnímu velitelství SNB k dalšímu opatření. Okresní velitelství SNB řídila zpravodajskou činnost svých podřízených složek a výsledky jejich činnosti potom předávala oblastním velitelstvím SNB. Jednalo-li se o zprávy zvláště naléhavé, byl velitel okresu nebo stanice povinen tyto poznatky hlásit přímo veliteli oblasti SNB, odboru „Z“ ministerstva vnitra. Hlavnímu velitelství SNB II. oddělení a zemskému velitelství

SNB – oddělení II. V každém z těchto hlášení bylo nutno uvést, kam již bylo hlášení zasláno.

Součinnost SNB dle směrnice se měla odehrávat na úseku zpravodajství výzvědného a zpravodajství obranného. Součinnost ve výzvědném zpravodajství pak spočívala v získávání zpráv o:

- branných složkách cizích států,
- politických a sociálních poměrech v cizích státech, a to zejména ze všech oborů tamějšího státního života, přičemž největší pozornost byla věnována skutečnostem, které měly vztah k ČSR.

Poznatky z oborů měly orgány SNB především získávat

- vlastním pozorováním při výkonu služby, hlavně v pohraničí,
- sledováním zahraničního tisku, speciálně místního a krajinského, časopisů a tiskopisů, pokud byly přístupné,
- od cestujících obchodníků, turistů a podobně, tedy osob, které přecházely hranice,
- od pohraničního obyvatelstva, zvláště od toho, které za svým zaměstnáním přecházelo hranice, nebo které z jakýchkoliv důvodů často v malém pohraničním styku hranice přecházelo,
- od osob zadržených při nedovoleném přechodu státních hranic,
- z různých listin, které byly nalezeny, zabaveny atd., do kterých měly orgány SNB možnost nahlédnout.

Směrnice však dále stanovila, že orgány SNB nesmí za zpravodajskými účely překračovat hranice. Dále bylo stanoveno, že získávání agentů nepatří do působnosti orgánů SNB.

Součinnost orgánů SNB při takzvaném obranném zpravodajství měla přispět k tomu, aby:

- cizím státům bylo zabráněno nebo ztíženo provádění výzvědné činnosti, ať vojenské, průmyslové či politické a hospodářské na našem území,
- vnitřním živlům a skupinám reakčního, fašistického a protidemokratického smýšlení bylo zabráněno v přípravách politických deliktů a v sebemenší činnosti, která by jakýmkoliv způsobem směřovala proti výstavbě, bezpečnosti a dobrému jménu republiky, tj. protistátní propagandě, sabotážím, záškodnické činnosti a terorů.

Směrnice dále vysvětlovala pojmy jako například výzvědná činnost, propaganda, záškodnická činnost, sabotáž nebo teror a vymezovala postup orgánů SNB při zadržení zběha.

Zajímavé je zastavit se podrobněji u výkladu pojmu vnitřní zpravodajská činnost. Pod tímto pojmem směrnice rozumí zejména „sledování všech deliktů, nebo příprav k nim, které by směřovaly proti ČSR, a vůbec každé činnosti, u které by bylo jen podezření, že je přípravou k takovému deliktu, nebo že s ním souvisí. Deliktem politickým jest zejména taková činnost, která směřuje proti uspořádání veřejných nebo sociálních věcí v ČSR.“ Orgánům SNB bylo uloženo v rámci vnitřního zpravodajství sledovat především:

- zprávy z tisku, zvláště listů místních a krajinských,
- činnost politických organizací a jejich složek,
- činnost kulturních tělovýchovných spolků a sdružení,
- všechny místní politické schůzky a události,
- činnost různých orgánů na exponovaných místech, jak soukromých, tak veřejných,
- všeobecné společenské styky obyvatelstva.

Pozadu za ministerstvem vnitra však nezůstalo ani ministerstvo obrany. Hlavní správa OBZ vydala „Zatímní směrnice pro součinnost finanční stráže ve zpravodajství v míru“.³¹⁾

27) AMV-302-538-1.

28) Přípis přednosty zemské úřadovny J. Prossera ze dne 1. 3. 1946 (AMV-310-34-1).

29) AMV-304-53-12.

30) Ila-106/1946-Va/3- taj. AMV 310-34-2.

31) AMV – 302-538-1.

Směrnice vycházela z faktu, že finanční stráž byla podle § 6, čl. 6 vládního nařízení ze dne 19. prosince 1930 číslo 202 Sb., povinna spolupůsobit ve zpravodajství. Úkolem zpravodajství v době míru bylo podle směrnic „...spolehlivé a přesné zprávy o válečných přípravách jakéhokoliv druhu v sousedních státech. Proto je třeba, aby již bylo připravované nebo prováděné v době míru. Když dojde k nebezpečí konfliktu se sousedním státem, je zpravodajství za zajištění hranic pokračováním zpravodajství v době míru a je přechodem ke zpravodajství válečnému.“

Na provádění zpravodajství v době míru měla být finanční stráž dobře připravena. Příprava měla spočívat zejména ve výcviku a v osvojení si dobré znalosti pohraničí. Směrnice dále vytyčovala povinnost orgánů finanční stráže spolupracovat při zpravodajské činnosti s dalšími zpravodajskými orgány, za které směrnice označovala zpravodajské orgány vojska, SNB a státních úřadů.

Směrnice dále stanovila, že vojenské zpravodajské orgány vystupují před příslušníky finanční stráže zásadně v civilu a prokazují se jim zpravodajskou legitimací.

Zprávy podávané příslušníky finanční stráže měly být „...včasné, pravdivé, nestranné, přesné, jasné a pokud možno úplné. Každá zpráva měla kromě vylíčení skutkové podstaty obsahovat ještě dobu a místo pozorování, kým byla hlášená věc pozorována, oznámena nebo sdělena a hodnocení pramene, podle potřeby také údaj o tom, co bylo podniknuto pro další pozorování nebo kontrolu. Ten, kdo zprávu podává, má se vystříhat toho, aby jí dával svoje osobní zabarvení nebo názor...“

Směrnice dále charakterizovaly jednotlivé druhy zpravodajství. Zpravodajství v době míru se podle směrnic dělilo na zpravodajství výzvědné a obranné. Úkolem výzvědného zpravodajství podle směrnice je „získávat a opatřovat všechna potřebná data, která mají buď přímý, nebo nepřímý vztah ke stanovení a poznání branných sil sousedního státu.“ Uvedené definování nasvědčuje tomu, že se má jednat pouze o informace z vojenské oblasti. Směrnice však dále tuto domněnku vyvracely. Mělo se jednat také o zprávy „z oboru finančního, průmyslového, hospodářského apod., poněvadž při přípravě a vedení války mají všechny tyto složky důležitý význam“. Rozšíření oboru působnosti mělo svůj význam i při zpravodajství obranném.

Úkolem obranného zpravodajství podle směrnice bylo zabránit „podobné činnosti mocností na našem území, aby jejich orgánové nemohli vniknout do našich opatření a příprav souvisejících s obranou státu“. Úkolem obranného zpravodajství bylo tedy zejména ochraňovat vlastní státní tajemství, odhalovat organizace cizích zpravodajských sítí, provádět dohled nad vlastními i cizími státními příslušníky. Avšak obranné zpravodajství mělo i rozšířenou působnost, mělo si všimnout rovněž sabotáží ve státní správě a v podnicích důležitých pro obranu státu. Autoři směrnic si uvědomovali, že „věci, na které se vztahuje obranné zpravodajství, náleží převážně do působnosti státních bezpečnostních úřadů“. Směrnice stanovila tedy povinnost podávat urychleně zprávu těmto úřadům, avšak zároveň stanovila povinnost finanční stráže předávat tyto informace rovněž orgánům OBZ. Se zdůvodněním „aby mohla být učiněna včas opatření i po stránce vojenské“.

OBZ využilo směrnice k tomu, aby mělo monopol na vytě-
žování získaných informací: „Poskytování zpráv a informací

členy finanční stráže jiným než zde uvedeným zpravodajským orgánům mělo být odmítnuto s vysvětlením, že sbor FS zpravodajskou službu nekoná.“

Finanční stráž sdělovala své zprávy na vrchní inspektorát finanční stráže, inspektoráty finanční stráže a oddělení finanční stráže. Zpravodajskou službu měli provádět všichni schopní členové finanční stráže, a to jak ve službě, tak i v době mimo službu. V době zvýšeného nebezpečí republiky pak byla tato služba nadřazena službě vlastní. Zvýšené nebezpečí České republiky vyhlášovala zvláštními rozkazy HSOBZ. Za zpravodajskou činnost zaměstnanců oddělení finanční stráže byl odpovědný buď přímo správce oddělení, nebo jeho zástupce nebo pověřená osoba.

OBZ si směrnici vynucovalo ingerenci při jmenování uvolněných míst správců oddělení finanční stráže: „Při obsazování uvolněných míst správců OFS přihlídně finanční správa k posudku orgánů OBZ, pokud jde o schopnosti zaměstnanců k vedení zpravodajské služby.“ Získávání zpráv měly provádět orgány finanční stráže, jak z vlastní iniciativy, tak také na přímé dožádání orgánů OBZ. Získaná informace byla předávána, jak vyššímu služebnímu orgánu, tak i orgánu OBZ příslušné úrovně. Na oddělení vždy vedoucímu zpravodajské činnosti, který zařídil jejich předání OBZ a VIFS.

VIFS tyto zprávy předávalo v autentickém znění OBZ příslušné úrovně a dále zemskému finančnímu ředitelství. Styčný důstojník a zemské finanční ředitelství využívali poté tyto zprávy dle příkazu svých nadřízených. U každé zprávy bylo nutné

Směrnice přikazovala okrskovým zmocněncům spolupracovat i s pionýry.

Ale tato fotografie zachycuje spíš poměrně vděčné téma: policista pomáhá dětem. Snad jen necita může při takových záběrech nezjihnout

vždy poznamenat, komu byla již zpráva odeslána. Pro oddělení FS byli příslušní pro spolupráci dva důstojníci OBZ, kteří se mohli prokázat potvrzením divize o spolupráci s OBZ. Pro vrchní inspektorát finanční stráže byli příslušní dva důstojníci OBZ, kteří se mohli prokázat průkazem s potvrzením o spolupráci, vyhotoveným oblastní správou OBZ. Pro zpravodajskou spolupráci s finančním ředitelstvím byla příslušná OSOBZ a pro spolupráci s ministerstvem financí MNO-HSOBZ.

Další část směrnic potom stanovila, ve kterých oblastech dochází k součinnosti finanční stráže ve zpravodajství. Součinnost ve výzvědném zpravodajství zahrnovala „získávání zpráv: ● o všech branných složkách sousedního státu a v pohraničí (armáda, bezpečnostní sbory, finanční stráž a jejich složky, spolky provádějící vojenský výcvik), a to pokud jde o jejich

sílu, umístění, organizaci, výzbroj a činnost (cvičení, obhlídky, přesuny a podobně),

- o přípravách prováděných sousedním státem k uzavření hranic. Tyto přípravy se projevují hlavně zosílením pohraniční kontroly, zesílením pohraniční kontroly, zesílením pohraničních celních a jiných orgánů a omezením pohraničního styku,
- o přípravě na mobilisaci a válku. Důležitým náznakem k mobilizačním přípravám jsou zprávy týkající se tajného povolávání záložníků, nákupu koní, různých zásob a materiálu, zákazu cestování přes hranice, vypovídání našich státních příslušníků z pohraničního pásma sousedního státu a shromažďování různých dopravních prostředků.“

Směrnice vysvětlovala, že na „přípravy pro válku mohou hlavně upozornit zprávy

- o provádění různých opevňovacích prací, stavbě komunikací a vojenských objektů,
- o politických poměrech v pohraničí,
- o tajných organizacích umístěných v bezprostřední blízkosti pohraničí, jejichž úkolem by mohlo být vysílání agentů, teroristických skupin a pod.“

Ve směrnici bylo dále doporučováno, jakým způsobem by měla finanční stráž uvedené informace získávat. Především:

- „vlastním pozorováním při výkonu pravidelné služby v pohraničí,
- sledováním zahraničních, především místních novin, časopisů a tiskopisů, pokud jsou přístupné,
- od cestujících, obchodníků a podobně, zvláště při pasové kontrole,
- od pohraničního obyvatelstva zaměstnaného na naší půdě (zvláště od personálu státních lesů a statků), nebo hranice často přecházejícího v úzkém pohraničním styku,
- od osob zadržených při přechodu státních hranic,
- z různých listin, písemností a knih a pod., nalezených při různých příležitostech, zabavených, nebo do nichž mohli zaměstnanci finanční stráže nahlédnout při svých úkonech.“

Směrnice znemožňovala budovat finanční stráž vlastní agenturní sítě. Finanční stráž měla však osoby vhodné pro spolupráci tipovat. Jednotliví členové finanční stráže potom měli tyto tipy oznamovat vedoucím zpravodajské činnosti na oddělení, a ten o nich ústně informoval příslušného důstojníka OBZ. Jakákoliv písemná korespondence, která by obsahovala konkrétní údaje o této otázce, byla zakázána. „Získávat tyto osoby pro spolupráci, jakož i styk s nimi náleží výhradně do působnosti OBZ.“ Směrnice rovněž zakazovala finanční stráž překračovat státní hranice a být zpravodajsky činnou na území jiného státu.

Na úseku obranného zpravodajství měla finanční stráž přispívat zejména k tomu, aby sousedním státům bylo zabráněno provádění výzvědné záškodnické činnosti, sabotáže, teroru a protistátní propagandy na našem území. Směrnice naznačovala, jakým způsobem je možno identifikovat nepřátelské agenty. Agenty by mohly být především osoby, které

- provádí činnost v povolání, která je příslušné osobě zřejmě cizí, nezvyklé přestojení (např. jedinci zvyklí nosit stejnokroj v civilním šatě)
- jsou opatrné, často se „světla štítícího se vystupování“ nebo naopak smělého vystupování, vedené snahou seznámit se s osobami, které uchovávají důvěrné spisy, nebo by je mohly opatřit,
- disponují značnými finančními prostředky, které nejsou v souladu s přijatým nebo předstíraným povoláním a s vystupováním příslušné osoby,
- projevují zájem o věci, které nijak nesouvisí s přijatým nebo předstíraným povoláním.

Za sabotáž směrnice považovaly:

- záměrné zabraňování účinnosti různých opatření, požadovaných nebo prováděných státní správou, zejména pokud je

jejich uskutečnění závislé na protistátně smýšlejících jednotlivcích či korporacích,

- pasivní resistance státních a jiných zaměstnanců,
- podněcování stávek a nepokojů apod.

Směrnice dále stanovila: „Protože finanční stráž může vzhledem k rázu své služby snadno získati mezi civilním obyvatelstvem zprávy o zamýšlených neb připravovaných úkladech výše uvedeného druhu, jest její povinnost, aby si všímala všeho, co by takové činnosti nasvědčovalo.“

Finanční stráž připadaly také úkoly na úseku kontrapropagandy. Směrnice rovněž ukládala finanční stráž provádět prohlídky osob překračující státní hranici.

Roky 1948–1989

Po roce 1948 směřoval vývoj k vytvoření jednotné bezpečnostní organizace, zahrnující výkon klasických policejních funkcí, ale také zpravodajskou službu, která nesla název Sbor národní bezpečnosti (SNB).

Činnost této organizace však záhy začala nabývat charakter politické policie. Uniformované složky v této době již přestaly aspirovat na vytvoření samostatné zpravodajské služby. Předávání informací Státní bezpečnosti nebo kriminální službě se již také nenazývalo zpravodajskou službou, ale poznatkovou činností (hláskou službou).

K získávání poznatků byli doslova předurčeni okrskoví zmocněnci. Příslušníci zařazení do těchto funkcí měli nahradit dosavadní systém stanic SNB. Systém stanic kontinuálně navazoval na systém předválečného Československa. Organizace, metody a formy činnosti stanice na venkově vycházely z organizace četnictva. Naopak stanice ve městech kopírovaly systém bývalé státní policie. Proto byla působnost stanic na venkově širší, plnily i úkoly kriminální policie. Systém se jevil funkčním do doby, než začalo ubývat příslušníků na stanicích. Některé byly rušeny. Základním výkonným článkem se stávají okresní oddělení Národní bezpečnosti. Tam, kde to vyžadovala bezpečnostní situace, došlo k vytvoření obvodních oddělení Veřejné bezpečnosti nebo oddělení venkovských. Obvody působnosti těchto oddělení byly rozděleny na okrsky. K výkonu služby v okrsku pak byl určen okrskový zmocněnec. Tato funkce vznikla k 1. březnu 1951 a v říjnu téhož roku byla vydána Instrukce pro okrskové zmocněnce VB. Velký důraz byl kladen na spolupráci s občany. Okrskový zmocněnec měl získávat zprávy od spolehlivých osob. Dále měl spolupracovat s cestáři, hradláři, hajnými, hlídači, komínky, hostinskými, číšníky. Ve městech měl okrskář vyhledávat správce domu, poštovního zaměstnance, výběrčí poplatků za elektřinu a plyn. Zapomínat neměl ani na metaře a popeláře. Požadavek být „očima a ušima“ bezpečnosti mohl být plněn jen velmi obtížně. Na venkově okrskář obhospodařoval 2 až 2,5 tisíce obyvatel převážně na 25 km² a ve velkých městech měl v působnosti 4–6, 5 tisíce osob. Přesto se však jejich osobní znalost prohlubovala, což bylo hodnoceno nakonec jako negativum. Podle dobových dokumentů se totiž tato přílišná spjatost s danou lokalitou údajně odrážela v nízké výslednosti činnosti. Systém okrskových zmocněnců tak v podstatě „zahynul na úbytě“.³²⁾

Lze hodnotit, že „...poslání a úkoly Veřejné bezpečnosti se tedy v průběhu 50. let oproti předchozímu období výrazně změnily. Nejprve převzala velké množství správních činností od ostatních orgánů státní správy, také metody a formy práce se dost podstatně přetrafovaly. Veřejná bezpečnost procházela v té době složitou a nejednoznačnou etapou, od komunistického temna, kdy za každým rohem číhal „třídí nepřítel“, sabotér, rozvraceč lidovědemokratického státu či kapitalistický

32) Kvapilová, Iva: *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejnobebezpečnostní složku*, s. 16–18.

agent, přes dusno počátků studené války a likvidaci některých společenských vrstev i soukromého vlastnictví, k vynucenému přiznání chyb a deformací v „socialistické zákonitosti“ a k postupnému obratu pozornosti k obyčejnému „pracujícímu lidu“ a až k panickému strachu z možných projevů nespokojenosti.“³³⁾

Široké spektrum zájmů, ale i informovanost příslušníků Veřejné bezpečnosti dokládá tato zpráva o pověsti: „...svobodná úřednice, údajně zaměstnána u Ministerstva zahraničního obchodu jako tlumočnice a společnice zahraničních zástupců. Jmenovaná udržuje styky pouze s cizími státními příslušníky a v dřívější době měla udržovati styky výhradně s egyptskými studenty a s těmito měla udržovati též i styky intimní, za což od těchto měla dostávat tuzexové bony. V roce 1962 byla viděna orgánem VB, jak ji přivezl před dům neznámý cizinec autem a v autě jí dával tuzexové bony. Jmenovaná je hezkého zevnějšku, chodí přepychově oblékaná oděvní svršky výhradně z Darexu, Tuzexu a Domu módy.“³⁴⁾

Po pokusu o emancipaci Veřejné bezpečnosti od Státní bezpečnosti v roce 1968 se jednota obou složek následně opět upevnila. Příkladem činnosti uniformovaných složek, kterou bychom s určitou licencí mohli nazvat zpravodajskou, byl jednak výkon ochranného dohledu, ale také dohled nad nepřátelskými osobami.

Ochranný dohled byl vykonáván na základě zákona č. 44/1973 Sb. Zákonem byl definován jako ochranné opatření, jehož účelem bylo přispět k dalšímu posílení ochrany společnosti před protispolečenskou činností osob zvláště narušených, jakož i k dovršení nápravy odsouzeného. Ochranný dohled byl ukládán soudem pachateli odsouzenému k trestu odnětí svobody a realizoval se po propuštění osoby z výkonu trestu. Osoba byla povinna strpět v rámci dohledu řadu omezení, které mohl policista v rámci zákona mírnit. Tím mohl být na osobu vyvíjen tlak, aby poskytovala informace. Na druhé straně tak byl i vysvětlen častý styk osoby s policií.

Nařízení ministra vnitra ČSSR číslo 21 z roku 1978 stanovilo, které osoby spadají do evidence nepřátelských osob. Byly to:

- a) představitelé a aktivní činitelé pravicového oportunismu, sionismu, trockismu, nacionalismu, maoismu, mluvčí a organizátoři tzv. „nelegální kultury“, signatáři tzv. „Charty 77“ a ostatních nepřátelských uskupení, spolupracovníci a informátoři zahraničních ideologických center a ostatní osoby udržující aktivní styky s jinými nepřátelskými emigrant-skými seskupeními,
- b) představitelé antisocialistických sil, zejména z řad bývalých funkcionářů Klub – 231, Klub angažovaných nestraníků, Společnosti pro lidská práva, bývalých pravicových sociálních demokratů, aktivní funkcionáři bývalých reakčních a fašistických politických stran a jejich organizací, odhalení agenti cizích zpravodajských služeb,
- c) představitelé bývalých vykořisťovatelských tříd a kapitalistického státního a hospodářského aparátu, osoby, které v minulosti spáchaly závažné trestné činy podle první hlavy zvláštní části trestního zákona a navrátilci projevující nepřátelství vůči státu,

- d) autoři, rozmnožovatelé a rozšiřovatelé závažných protisocialistických a protizákonných pamfletů a tiskovin,
- e) organizátoři a aktivní účastníci protisocialistických a protisovětských akcí, demonstrací a jiných nebezpečných protispolečenských vystoupení a aktivní účastníci psychického a fyzického teroru,
- f) představitelé bývalých protisocialistických studentských a mládežnických organizací (ARS, Svaz vysokoškolského studentstva, Junák atd.), organizátoři závadových seskupení z řad mládeže a ostatní osoby, které uplatňovaly protisocialistický vliv v procesu výchovy mládeže,
- g) reakční představitelé církevní hierarchie, kléru, tajní biskupové a kněží, představitelé jednotlivých řádů a sekt a vedoucí ideologického laického apoštolátu.

Výše uvedené osoby byly rozděleny do čtyř kategorií:

I. kategorie – zvláště nebezpeční aktivisté a organizátoři trestné činnosti a pachatelé trestné činnosti proti státu z řad hlavních činitelů a představitelů pravice a antisocialistických sil a odhalení agenti cizích zpravodajských služeb,

II. kategorie – nebezpečné protisocialisticky zaměřené osoby udržující styky s dalšími reakčními silami doma či v zahraničí,

III. kategorie – protisocialisticky zaměřené osoby zaujímající vyčkávací stanovisko a při mimořádných událostech se zapojující do aktivní činnosti proti komunistické moci,

IV. kategorie – do té byly zařazeny všechny osoby, které splňovaly kritérium, ale nespádaly do výše uvedených kategorií.

Příslušníkům uniformovaných policejních složek příslušelo sledovat osoby IV. kategorie. Tento úkol trval až do konce roku 1989, i když v té době byly již osoby poněkud eufemisticky nazývány „zájmovými“.

Příslušníci uniformovaných složek byli k těmto činnostem systematicky připravováni. K výkonu ochranného dohledu byli policisté školeni pracovníkem kriminální služby. Tato školení byla pravidelná a měla tradičně dobrou úroveň. Ovšem školení prováděná zástupci ředitele pro státní bezpečnost obvodních ředitelství Sboru národní bezpečnosti v Praze bývala občas pitoreskní. Školitel například radil mladým příslušníkům (kteří jinak chodili v uniformě na ulici), aby do bytu nepřátelských

Důstojníci zpravodajské služby vyšli společně se svým agentem z konspiračního bytu v ulici Albína Bráfa 22 v Praze - Dejvicích. Jako první šel důstojník Alois Frank. Rychlým gestem ukázal, kde je zaparkován jejich vůz. Muž uprostřed, v pražských archivech vedený jako A-54, otočil hlavu tím směrem. Toho využila trojice mužů v automobilu zaparkovaném poblíž: a tak byla pořízena konspiračním způsobem fotografie A-54. Škoda, že nebyla porovnána s četnickými archivy. Ty již v té době vlastnily foto muže jménem Thümmel. A o jeho aktivitách měly poměrně jasno.

33) Kvapilová, Iva: *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejnobezpečnostní složku*, s. 59.

34) Archiv autora: *Zpráva pověsti na P. D. z 18. února 1965. Ženě, o níž policisté sepišovali zprávu o pověsti, bylo v té době 33 let.*

osob vstupovali v přestrojení za údržbáře. Nesmyslnost takového nápadu byla navíc potvrzena faktem, že mezi nepřátelské osoby byli často zařazeni bývalí příslušníci rozvědky a kontrarozvědky propuštěni ze Státní bezpečnosti počátkem sedmdesátých let. Měli tedy daleko více zpravodajských zkušeností než ti, kteří nad nimi měli vykonávat dohled.

Logickým vyústěním popsaného stavu byl v roce 1989 návrh převést osoby III. a IV. kategorie z působnosti VB na okresní a obvodní oddělení StB. Analýza totiž ukázala, že příslušníci VB nejsou schopni zajistit kontrolu těchto osob v zaměstnání, zejména pokud je zaměstnání v jiném okrese než bydliště osoby. Tato skutečnost mnohdy umožnila pracovní zařazení nepřátelských osob v místech zpravodajského zájmu.

Federální správa VB toto řešení okamžitě uvítala: „... neboť by se poskytl, zejména základním útvarům VB, větší prostor pro plnění vlastních úkolů.“

Počátkem devadesátých byla dehonistikována každá spolupráce s bezpečnostními institucemi. Veřejně byla deklarována snaha organizačně, ale i fakticky od sebe oddělit zpravodajské a policejní služby.

V současné době vnitřní pokyny instruují uniformované policejní složky k získávání poznatků z řady oborů.

Povinnosti policisty pověřeného službou v okrsku byly například v roce 1994 stanoveny následujícím způsobem: „Okrskem se rozumí část územního obvodu oddělení. Jako jeden nebo více okrsků může být i území, ve kterém působí stanice. Počet okrsků určí vedoucí s ohledem na správní členění, počet obyvatel, bezpečnostní situaci a početní stavy policejních inspektorů. Při výkonu obchůzkové služby v okrsku plní policejní inspektor zejména tyto úkoly:

- a) dohlíží na ochranu veřejného pořádku a byl-li porušen, činí opatření k jeho obnovení,
- b) chrání život a zdraví občanů a majetek státu, právnických a fyzických osob,
- c) předchází a zabraňuje páčání trestných činů a zakročuje proti jejich pachatelům,
- d) odhaluje, prověřuje a dokumentuje trestné činy a projednává přestupky,
- e) provádí prvotní a neodkladné úkony na místě činu,
- f) vyřizuje přidělené písemnosti, odhaluje a projednává přestupky a v odůvodněných případech plní úkoly v trestním řízení,
- g) činí preventivní opatření k předcházení a zabraňování páčání trestných činů a přestupků,
- h) soustřeďuje poznatky o bezpečnostní situaci v okrsku, vyhodnocuje a využívá je k plnění vlastních úkolů, popřípadě předává vedoucímu nebo jeho zástupci k provedení dalších opatření,**
- i) pátrá po osobách a věcech,
- j) dohlíží na bezpečnost a plynulost silničního provozu a činí opatření při jejich porušení,
- k) v rámci obchůzky a při plnění dalších úkolů spolupracuje s představiteli orgánů obcí, občany a obecní policií,
- l) průběžně aktualizuje přehled o okrsku,
- m) udržuje spojení s dozorcí službou nebo operačním střediskem okresního ředitelství.“

V první polovině devadesátých let však soustřeďování a vyhodnocování poznatků o bezpečnostní situaci v okrsku nebylo dostatečně preferováno. Možná kvůli plnění úkolů v jiných oblastech, možná z obavy, aby snad uniformovaní policisté nebyli podezříváni ze sběru informací z veřejného života v dané lokalitě.

Tato skutečnost našla svůj odraz i v samotné přípravě policistů, kdy rozvíjení schopností a osvojování si dovedností potřebných k získávání informací bylo poněkud potlačeno ve prospěch jiných oblastí přípravy policistů.

Odformalizování šetření přestupků policií (policie již nesdělovala „podezření ze spáchání přestupku“) a zrušení institutu vyhledávání navodilo představu, že snad policistům zařazeným

u služby pořádkové policie budou postačovat jen elementární vědomosti o kriminalisticko-taktických zásadách výsledku.

Ale vzhledem k zavedení institutu zkráceného řízení se začali i policisté služby pořádkové policie výrazněji podílet na trestněprocesních úkonech. Nová bezpečnostní rizika, nárůst extremismu a hrozby teroristickými útoky však vyžadují přehodnotit názory o roli uniformovaných policistů na získávání informací v terénu.

Závěr

Od vzniku samostatného československého státu v roce 1918 se příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek rozličnou mírou podíleli na zpravodajské činnosti.

Na základě historické zkušenosti lze zpravodajskou činnost příslušníků uniformovaných bezpečnostních složek jednak hodnotit jako integrální součást jejich činnosti. Na straně druhé lze však vznášet námitky proti jejímu systémovému zavedení do každodenní policejní práce.

Policie, ať se to komu líbí, či nikoliv, je z hlediska sociologického organizací, a v mnoha ohledech organizací přímo byrokratickou. Bez důkladného sepisování různých záznamů, protokolů atd. si policejní práci uniformovaných složek nelze ani představit. Právě tato skutečnost však při systémovém zapojení do zpravodajského systému vytváří podmínky pro dekonspiraci osob, objektů, ale také vlastních zpravodajských zájmů.

Druhá výhrada může vycházet z obavy z rozšíření systematického špiclování, nahlížení do soukromí zcela obyčejných lidí. Tento problém však souvisí s obecnější otázkou. A to, zda jsou určité metody zpravodajské práce samy o sobě neslučitelné s demokratickým politickým režimem, a jsou ze své podstaty nemravné nemorální a snad i přímo zločinné. Anebo, zda je odporující demokratickým principům pouze zaměření těchto metod (tedy proti jakým skupinám osob a v jakých případech jsou využívány). Odpověď na tuto otázku lze hledat v rovině politické filozofie. A její nalézání významně překračuje rámec této úvahy.

Samotný obsah pojmu zpravodajské činnosti uniformovaných příslušníků byl vymezován rozdílně.

Pod zpravodajskou činnost uniformovaných policejních orgánů tak může spadat jakékoliv zjišťování informací z oboru vnitřní a vnější bezpečnosti. Druhý význam je spojen s věcnou působností velkých zpravodajských organizací, v jejichž prospěch je tato malá drobná zpravodajská práce prováděna. Potom bychom hovořili o získávání informací z oblasti politické, které mohou ohrozit vnitřní nebo vnější bezpečnost státu.

Pokud však mají být pro zpravodajskou činnost příslušníci uniformovaných policejních složek systematicky připravováni, je třeba zpravodajskou činnost vymezit jiným způsobem. Policisté uniformovaných policejních složek mohou získat informace nahodile nebo je systematicky sbírat k trestným činům, které jsou orgánům činným v trestním řízení již známy (zpravidla je zjišťován jejich pachatel). Dále pak k latentním trestným činům. V neposlední řadě však k trestným činům a událostem (například příprava shromáždění extremistickou skupinou, jehož svolání nemá svolavatel v úmyslu oznámit), které se mají odehrát v budoucnu.

Při zjišťování informací k „známým“ trestným činům je postupováno podle zažitých, praxí a časem ověřených kriminalistických zásad. Zjišťování informací k „neznámým, tj. skrytým“ událostem, má však svá specifika. Události se projevují svými symptomy.

35) Žáček, Pavel: *Přísně tajné*, s. 69.

36) viz. *Zásady pro činnost výkonných organizačních článků služby pořádkové policie Policie České republiky*.

Předpokladem úspěšné zpravodajské činnosti příslušníků uniformovaných bezpečnostních složek tedy je, že:

- jsou stanoveny symptomy, kterými se bezpečnostně relevantní události projevují a které jsou zachytitelné příslušníky uniformovaných bezpečnostních složek,
- příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek jsou cvičeni k zachycování těchto symptomů a jejich prvotní velmi hrubé analýze,
- příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek ovládají způsoby získávání informací otevřeně, ale i skrytě – pod legendou,
- příslušníci uniformovaných bezpečnostních složek jsou ztožněni s cíli zpravodajské činnosti a potřebou ji v nutné míře konspirovat.

Použité prameny

Monografie

1. Beneš, Jaroslav: Finanční stráž Československá 1918–1938. Dvůr Králové nad Labem: Ing. Jan Škoda – FORTprint 2005. 1. vyd. ISBN 80-86011-29-1.
2. Celnictví v Československu. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1982, 360 s.

3. Gebhart, Jan; Koutek, Jaroslav a Kuklík, Jan: Na frontách tajné války. Kapitoly z boje československého zpravodajství proti nacismu v letech 1938–1941. Praha: Panorama, 1989.
4. Holub, Ota: Stůj! Finanční stráž! 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1987.
5. Holub, Ota: Triumfy komisaře Geisslera. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1988.
6. Jaroslav Kokoška a Stanislav Kokoška. 1. vyd. Praha: naše vojsko 1994. ISBN 80-206-0437-5.
7. Marek, Jindřich: Smrt v celním pásmu. 1. vyd. Cheb: Svět křídel 2000. ISBN-80-85280-67-1.
8. Marek, Jindřich. Hraničářská kalvárie. 1. vyd. Cheb: Svět křídel, 2004. ISBN-80-86808-10-6.
9. Snítal, Zdeněk, et al: Stručný přehled dějin SNB. 1. vyd. Praha: Vysoká škola SNB, 1981. 163 s.
10. Šolc, Jiří: Smrt přála statečným. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1995. 264 s. ISBN 80-7021-147-4.

Sborníky

1. Kvapilová, Iva: Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na veřejnobebezpečnostní složku in.: Sborník archivu Ministerstva vnitra č. 2 z roku 2004. ISSN 1214-4274.

SPECIFIČNOST POLICEJNÍ SUBKULTURY

Autor:

PhDr. Petr Nesvadba, CSc.

Sociologové i sociální psychologové by mi jistě dali za pravdu, že policie je velmi specifickým druhem profesní subkultury. Každá subkultura je přitom minoritní společenství lidí, spjatých určitým sociálním postavením (statusem), určitou (více či méně vyhraněnou) hierarchií hodnot, norem a pravidel, určitým očekáváním, pojetím cti a také sebepojetím a sebehodnocením. Pro každou proto platí v podstatě stejné základní zákonitosti tvorby algoritmů chování, jednání a spoluprožívání, které ji vymezují a které lze (v jejich sociálních důsledcích) interpretovat jak pozitivně, tak ovšem i negativně. Subkulturní algoritmy totiž vymezují každého jedince – příslušníka dané subkultury ve dvojnásobném ohledu: jedinec se cítí být zakotvenou, funkční součástí nějakého smysluplného celku, a současně je utvrzován ve zcela konkrétním obrazu „těch druhých“, který je nutně zjednodušující, redukován, někdy i úmyslně jednostranně vykonstruovaný. Subkulturní vymezování je speciálním případem tzv. skupinové identity a vzniká dichotomie „my“ – „oni“ je tedy umělým produktem, nevypovídajícím nic víc (ale také nic méně) než to, že nějaká skupina lidí cítí, prožívá a vykonává určitou sounáležitost, která pro ni má zásadní význam.

Jakými rysy bychom mohli vymezit
policejní subkulturu?

1.

Policie je výrazně **homogenní sociální skupina**, jejíž příslušníci jsou vzájemně spjati sociálními rolí a sociálním statusem, očekáváním ze strany veřejnosti, vysokou náročností a rizikovostí profese, nezbytností úzké vzájemné profesní spolupráce a solidarity, ale například i společnou vnější symbolikou (uniforma, odznak apod.). Její svět je tedy ve vysoké míře **světem izolovaným**; policisté se cítí bližší jeden k druhému než ke skupinám, se kterými při své práci přicházejí do styku. Homogenní sociální skupiny mají tendenci myslet a chovat se výrazně stejným způsobem; každý člen se ztotožňuje se skupinovými zásadami, protože v opačném případě by sám sebe vyloučil. Konec konců i společenský život policistů se velmi často soustřeďuje opět okolo policistů, což posiluje uzavřenost a prohlubuje subkulturní zásady. Homogenita policejní subkultury produkuje pocity **uzavřenosti, až sociální izolace**, ale současně i jisté **vylučnosti** – což může mít kladně stimulující vliv, ovšem stejně tak i vliv výrazně negativní, o čemž bude pojednáno dále.

2.

Policejní organizace je organizací **vojenského typu**, přísně hodnostně a funkčně **hierarchizovanou**, což je velice silné specifikum, odlišující policejní subkulturu od takřka všech ostatních subkultur ve společnosti. Vojenský charakter činí policejní organizaci z vnějšího pohledu sice atraktivní, zajímavou, ale též zneklidňující, s dominantním příděchem represivnosti. Nedávno zavedené motto „Pomáhat a chránit“, umístěvané na policejní vozidla, bylo proto částí veřejnosti přijato spíše s ironií až nedůvěrou, neboť s policií bývá tradičně spojován spíš aspekt mocenský než kooperativní či přímo pomáhající.

3.

Svět policie je světem až **extrémně mužským (maskulinním)**, a to v té míře, že někdy bývá dokonce problémem, akceptovat ženu jako policistku. Někdy se hovoří o „extrémní formě dominantní subkultury“. Řada policistů v anketách a dotazníkových akcích signalizuje rozpaky z přijetí ženy – policistky jako rovnocenné partnerky, např. do hlídky pořádkové policie; je tomu však začasť nikoli z důvodu „mužského šovinismu“, ale z důvodů ryze praktických: buď přítomnost ženy – policistky strhává přítomné muže k pečovatelským, až ochranným vzorcům chování (což může být ve vyhozených situacích fyzického zákroku jistou slabinou), nebo – naopak – vede k vypjatým podobám „samčí autoprezentace“ (přehánění soutěživosti mezi muži – policisty, okázalá hrubost apod.). Zástupci policejního managementu (na nižší a střední úrovni) nezakrývají, že přítomnost žen přímo „v terénu“ jim komplikuje sestavování hlídek a další operativní činnost. Je tedy evidentní, že „ženská otázka“ v policii má ještě daleko do svého uspokojivého vyřešení...

4.

Policisté se odlišují od jiných i svojí pracovní náplní, která přináší vysokou míru **stresu**, vysoké **riziko** a množství **nebezpečných a nebo přinejmenším nepříjemných zážitků**. Výkon policejní služby je mimořádně náročný fyzicky, psychicky, ale i morálně. Policista musí ve své každodenní práci identifikovat a řešit desítky, ba stovky **dilemat**; v ideálním případě by měl při svých rozhodnutích (která často musí činit v krátkých časových intervalech) zhodnocovat vždy sociální i individuální aspekty dané situace, což vytváří velký nátlak na jeho osobnost. Identifikace a řešení dilemat nemusí přitom znamenat vždy jen volbu mezi dobrem a zlem; někdy jde o konflikt dvou právních norem, jindy o konflikt práva a morálky, což je mimořádně frustrující záležitost (vybrat tzv. menší zlo)! Konfliktní je však už sama výchozí situace, kdy policista je současně občan (tedy člen společnosti, stojící na převážně utilitaristickém hodnocení dobra a zla) a současně představitel státu (a tady se po něm žádá, aby se důsledně řídil morálkou povinnosti). To posiluje výše zmiňovaný dojem výlučnosti.

5.

Jak vyplývá z charakteristiky profesí, pro které je nezbytné přijmout specifický etický kodex, policista má ve svém rozhodování a jednání **vysokou míru autonomie** („princip volného uvážení“). Především pravomoc použít donucovací sílu, v krajním případě i smrtící, zásadním způsobem odlišuje policejní práci od všech ostatních profesí. Policista – z logiky profese samé – nemůže být kontrolován svými nadřízenými v každém okamžiku výkonu služby, otvírá se proto značný prostor pro jeho odpovědnou a kvalifikovanou volbu, tento prostor však může být stejně dobře využit, jako zneužit; záleží na profesní, ale i osob-

nostní vyzrálosti každého jedince, míře jeho integrity a schopnosti adekvátně vyhodnocovat jak situace, tak vlastní předchozí sociální zkušenost.

6.

Prostředí, v němž se pohybuje policista, je ve vysoké míře **prostředím deviantním**, což vytváří silný tlak na osobní i profesionální bezúhonnost policisty. Především jde o situační lákadla (svody), např. k neoprávněným výhodám, zneužívání pravomocí apod. Jde však také o dlouhodobý negativní psychický dopad pohybu v deviantním prostředí: mnoho – zpočátku idealisticky naladěných – policistů se s léty služby přestává orientovat, ztrácí iluze a buď si – nevědomě – osvojuje některé algoritmy deviantního chování z prostředí, nebo se u něho objevuje lhostejnost a citová i morální „vyprahlost“.

7.

Výkon policejní služby je takřka permanentně **pod kontrolou veřejnosti**, která velmi citlivě vnímá, posuzuje a hodnotí chování a jednání každého jednotlivého policisty a přenáší je na charakteristiku policejního sboru jako celku, ale nejen jeho, ale i na charakteristiku fungování státu a vůbec celého politického systému, jehož je policie nejcitlivější a nejviditelnější „prodlouženou rukou“. Taková generalizace je samozřejmě začasť neoprávněná, nicméně každý policista musí počítat s její všudypřítomností.

8.

Policistovi hrozí permanentní profesní i osobní **frustrace**. Ta se rodí především z často se opakujících pocitů bezvyslednosti a zároveň nedocenění vlastní práce. Vydátne ji může podporovat stav, kdy policista vnímá stávající právní řád jako stranící spíše nezákonnému jednání než zákonnému. A frustrovanému policistovi pak – zejména ve vypjatých situacích – „nabíhají“ obranné vzorce chování, např. agrese, racionalizace, fixace atd. V neposlední řadě pak je policejní profese velmi „úspěšným“ kandidátem v řadě čekatelů na tzv. **syndrom vyhoření**, neboť podmínky, které spuštění tohoto syndromu vyvolávají, jsou v tomto případě obzvláště intenzivní.

Jaký vliv mají zmíněné rysy policejní subkultury na pohled policisty na okolní svět?

Nemyslím si, že by měl úplně pravdu (jinak skvělý) slovenský autor Arnold Luknič, který konstatuje: „Jednou z nejvážnějších překážek osvojení formálního etického kodexu je existence *policejní subkultury*.“ Podle mého soudu specifické rysy policejní subkultury nepochybně ovlivňují tvorbu morálních a mravních hodnot a pravidla chování jednotlivých policistů, ale nelze jednoznačně „známkovat“, zda je to „dobře či špatně“. Vždyť stejně tak specificky se projevují i příslušníci dalších profesních subkultur: učitelé, lékaři, hasiči, soudci, novináři aj., a některé subkulturní algoritmy jejich chování a jednání bychom jistě označili za prospěšné a dobré, zatímco jiné za deformující a špatné.

Protože však **negativní dopady** subkulturních mechanismů zajímají veřejnost i policejní management nejvíce, zaměříme se na ty, které se zdají být markantními:

1. Cynismus

Toto slovo vzbuzuje většinou „lehké“ zamrazení, neboť má velice silné pejorativní konotace. O cynicích se vyjadřujeme s hněvem, odsuzujeme je a se znepokojením

říkáme, že „dnešní doba zcyničtěla“, že „ta mládež je dnes ale cynická“, že politikové se chovají neuvěřitelně cynicky apod. Chtěl bych jen připomenout původní význam tohoto slova, pocházejícího z řečtiny a – ve filosofickém a etickém smyslu – se vážícího ke starověké filosofické škole **kyníků**. Kynikové (např. slavný Diogenés ze Sinopé) soudili, že veškeré „výdobytky“ civilizace jsou bezcenné, falešné a hodné odmítnutí; jedinou záchranou morální autonomie člověka je popřít společnost, utéci od ní, odvrátit se k prostému životu (ideál asketismu). Existuje-li v tomto světě vůbec nějaká spása, pak ji může člověk nalézt jen v sobě samém! Jediné, co má tedy v životě smysl, je individuální činnost – a vůči všemu ostatnímu se člověk musí naučit být **lhostejným**...

Kynickou etiku sotva můžeme doporučit dnešnímu člověku – je totiž principiálně etikou asociální. A už vůbec ji nemůžeme doporučit policistovi, který na prvním místě obhazuje právě veřejné (tedy společenské) zájmy! Ale pozor: přiznejme si, že určitá minimální míra cynismu je nutnou součástí každé profesionality! Tady mám na mysli skutečnost, že člověk, který by si osobně a emocionálně přespříliš připouštěl každou jednotlivou negativní zkušenost, s níž přijde do styku (např. lékař, hluboce prožívající utrpení každého pacienta), by se nutně po krátkém čase psychicky zhroutil a nemohl by svoji profesi vykonávat. Čili cynismus ve smyslu jistého **potřebného minimálního odstupu** od řešeného problému (a s ním spjaté konkrétní osoby) je naopak zcela nezbytný; je projevem vysoce profesionální emocionální zdrženlivosti, citlivě vyváženým středem mezi dvěma krajnostmi – přecitlivělostí a citovou „okoralostí“.

Správnou míru takového odstupu by si jistě přál u policisty – profesionála každý z nás. Cynikem ve špatném slova smyslu rozumím tedy takového policistu, který se – zejména po několika letech služby – začne zcela bezděčně dívat na ostatní spoluobčany podezřívavě, začne být tedy **lhostejným vůči nutnosti mezi nimi citlivě rozlišovat**, klást si otázku po míře případného zavinění, po motivaci apod. Takřka každý občan pro něj v jeho cynickém obrazu světa představuje potenciální problém, zejména jedinci, kteří se podobají určitým typům (a svoji „úspěšnou“ typologii si každý takový policista – dříve či později – vytvoří!). Nováčci se tomuto pohledu na svět učí od starších. Cynismus se přenáší i do mezilidských vztahů, neboť každý policista jednak velmi brzy zjistí, že jeho sociální okolí od něho očekává „zvláštní zacházení“, jednak se stává stále častěji svědkem negativního chování i vysoce postavených osob. Relativně snadno lze pak dospět k závěru, že v zásadě všichni lidé jsou „jedna banda“, porušující zákony a tudíž nebezpečná.

2. Donucovací syndrom

Používání donucovacích prostředků je zjevným a – zdánlivě – neproblematickým symbolem policejní autority. Nebezpečným se stává tehdy, přejde-li v neproblematický návyk používat takřka v každé situaci komunikace s občanem (natož v situaci zákroku) **nátlakových prostředků**. Zkušený policista přitom ví, že takřka v každé situaci, kterou potřebuje dostat pod kontrolu, má k dispozici dvojí typ nástrojů: **nástroje mentální dominance** a **nástroje dominance fyzické**.

Mnoho policistů ovšem časem uvěří, že jedině nástroje fyzické dominance jsou tou nejefektivnější formou sociální kontroly; jinak řečeno, usoudí, že není třeba tomuto

prostředku klást do cesty nějaké větší (zákonné, natož etické) bariéry, protože „řeči pendreku“ rozumí přece každý! A každý, kdo má „podobný problém“, zasluží „lekci slušnosti“...

3. Syndrom „obětního beránka“

Již byla zmínka o tom, že policisté velice často soudí, že jsou vlastně **obětmi** – a to veřejného nepochopení a pohrdání, nízkého platu, neschopných politiků, přebujelé administrativy atd. atd. I když bychom mohli jistě uvádět mnoho argumentů, potvrzujících (či zdánlivě potvrzujících) takto verbalizované pocity, je nesporné, že jejich zpevňováním se policisté stále více vzdalují od ostatních občanů, čímž vzniká jakýsi „bludný kruh“...

U tohoto „syndromu“ je třeba se chvíli zastavit, neboť má řadu závažných aspektů:

- policie má za úkol chránit společnost a stíhat zločince, ale často se policistům může zdát, že tento cíl je neuskutečnitelný, pokud se budou řídit jen a pouze zákonnou úpravou (při určitých druhích trestné činnosti se dokonce může zdát, že je nezbytné konat tak, jak koná zločinec, aby bylo možné jej dopadnout a uvědit!) – proto se některé metody odhalování zločinu pohybují „**na ostří zákonných i etických norem**, přičemž je velice snadné tuto hranici překročit;
- tímto způsobem se zdůvodňuje „nevyhnutelnost“ takových „speciálních“ způsobů chování a jednání, které sami policisté u jiných skupin občanů pokládají za naprosto **nelegitimní, ba přímo neospravedlnitelné** (od porušování zásad slušnosti a ohleduplnosti v komunikaci až po přijímání darů a korupci!).

Pozice „obětního beránka“ může sloužit jako vysoce efektivní **činitel vlastního zdůvodňování činu jedincem**: dotyčný policista si díky němu „úspěšně“ racionalizuje a zdůvodňuje stále závažnější porušování etických, ale často i zákonných norem, přičemž práh jeho citlivosti se stále více zvyšuje. Inspekční orgány se pak často diví, jak je možné, že policista „klidně“ přecházel od relativně malých narušení profesní etiky či zákona až k závažným protiprávním aktivitám, aniž by se hlouběji zamyslel nad charakterem a dopady svého chování a jednání.

Shrnutí

Proč vlastně čtenáře obtěžují svými úvahami na téma specifčnosti policejní subkultury? Jsem přesvědčen, že neustálé reorganizace, reformy a restrukturalizace, které u naší policie probíhají de facto již od „sametové revoluce“, svojí dlouhodobostí, často kampaňovitostí a účelovostí přispívají k „úspěšnému“ formování negativně chápáné policejní subkultury jakožto „subkultury ohrožených“, jakožto kompaktní minority „frustrovaných obětních beránků“. To má samozřejmě své závažné dopady na kvalitu policejní služby, na úroveň vztahů policie a veřejnosti, ale i na chod policejní organizace jako takové (oproti selhávající vertikální loajalitě se zpevňují mechanismy loajality horizontální – tedy nechvalně známé „já na bráchu, brácha na mne“). Cesta ven z tohoto „bludného kruhu“ je, zdá se, jediná: promyšlená a citlivá tvorba policejní subkultury v jejích pozitivních rozměrech, stabilizace profesionálně a lidsky zdravého policejního managementu a stanovení jasných, spravedlivých a transparentních pravidel „policejní hry“.

VÝBĚR UCHAZEČŮ NA PRACOVNÍ MÍSTA POLICISTŮ

Autor:
ThDr. JUDr. Leo Salvét, ThD.

1. VÝBĚR PRACOVNÍKŮ PODLE NEJNOVĚJŠÍCH VĚDECKÝCH POZNATKŮ

Otázka výběru pracovníků v moderní době je velmi naléhavá¹⁾. Na její správné odpovědi a následné aplikaci totiž závislá prosperita organizací. Ta je v ziskové sféře *conditione sine qua non*²⁾ jejich přežití v konkurenčním prostředí. Neměla by však být opomíjena ani v neziskové sféře, především ve státní správě a k ní náležejících bezpečnostních sborech, kam patří i Policie České republiky. Podle nejnovějších vědeckých poznatků oblast výběru pracovníků zahrnuje zejména tyto oblasti:

1. Pojetí a úkoly výběru pracovníků.
2. Posuzování uchazeče jako klíčový problém výběru.
3. Kritéria výběru, validita a spolehlivost prediktorů.
4. Fáze výběru pracovníků.
5. Metody výběru pracovníků a jejich použití.
6. Politika a zdravé zásady výběru pracovníků.
7. Úloha personalisty a vedoucího pracovníka při výběru.³⁾

Výběr rozlišujeme na tzv. vnější, kdy uchazeč není pracovníkem organizace. Při tzv. vnitřním výběru se jedná o změnu pracovního místa uchazeče, který již zastává jiné pracovní místo v organizaci, který tedy již je pracovníkem organizace.

2. POJETÍ A ÚKOLY VÝBĚRU

Cílem výběru pracovníků je získání takových uchazečů o pracovní místo, kteří nejlépe splňují očekávání přijímací organizace. Z toho vyplývá, že hlavním úkolem výběru je rozpoznání, který z uchazečů tomuto očekávání bude pravděpodobně nejlépe vyhovovat, a to jak po stránce odborné, tj. vzděláním, praxí a schopnostmi, tak po stránce osobnostní, tj. svým přispěvkem k vytváření mezilidských vztahů v pracovní skupině a v organizaci. V toto směru lze získat pouze pravděpodobné znalosti, neboť neexistují a stěží lze předpokládat, že v budoucnu budou existovat, metody výběru pracovníků, které by byly schopné při své aplikaci zajistit výběr nejlepšího ze všech uchazečů. To nic nemění na tom, že je velmi důležité při výběru pracovníků volit takové metody, které pravděpodobnost optimálního výběru co nejvíce zvyšují.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

Policie České republiky jakožto státní orgán je při výběru svých příslušníků značně limitována platnou právní úpravou⁴⁾. Ta stanoví obecná, avšak relativně podrobná, kritéria pro výběr uchazečů o pracovní místo policisty. Přesto Policii České republiky zbývá v těchto zákonných mantinelech prostor pro uplatnění moderních vědeckých metod při výběru policistů. Jejich aplikace je však v současné době značně omezená v důsledku dlouhodobého deficitu početního stavu policistů. Nachází však své významné uplatnění zejména v tzv. vnitřním výběru, především v povyšování do vyšších řídicích funkcí, kde je zákonem stanovené a rámcově i upravené povinné výběrové řízení.

3. POSUZOVÁNÍ UCHAZEČE JAKO KLÍČOVÝ PROBLÉM VÝBĚRU

Aby bylo možné posoudit vhodnost uchazeče pro jednotlivé pracovní místo, je nezbytné předem stanovit požadavky obsa-

zovaného místa na odbornou způsobilost pracovníka, tedy jeho stupeň a obor vzdělání, praxi a další schopnosti. Dále je třeba stanovit, na základě čeho bude odborná způsobilost posuzována, kritéria pracovního výkonu, prediktory úspěšného výkonu, kritéria žádoucích osobnostních rysů pracovníka včetně metod jejich zjišťování. V této souvislosti je třeba zodpovědět tři základní otázky:

1. Může uchazeč vykonávat příslušnou práci?
2. Chce uchazeč tuto práci vykonávat?
3. Zapadne do pracovní skupiny a organizace?⁵⁾

Velký důraz je třeba brát na výběr hodnotících kritérií a metod hodnocení. Především však je třeba zajistit si dostatečný počet validních informací o uchazečích, a to konstrukcí dotazníků, případně získáváním referencí. Získané informace je třeba verifikovat.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

V podmínkách Policie České republiky jsou požadavky na vzdělání uchazečů,⁶⁾ jejich fyzické schopnosti, zdravotní stav a osobnostní charakteristiku stanovené příliš obecně v zákoně a navazujících prováděcích předpisech. Tyto požadavky nejsou specifikovány na jednotlivá pracovní místa. V tom lze podle názoru autora této práce spatřovat nedostatek. Jednotlivá pracovní místa v Policii České republiky jsou velmi rozmanitá, počínaje základními policejními činnostmi na obvodních odděleních a konče expertizními kriminalistickými pracovišti a akademickou půdou. Předpokládá se stejná adaptační a vzdělávací orientace nově přijatých policistů zaměřená výhradně na plnění úkolů v základních policejních funkcích, z nichž mohou být policisté při splnění stanovených kritérií povyšováni do vyšších funkcí. Zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů sice výjimečně připouští tzv. boční vstup⁷⁾, což znamená výběr civilní osoby do vyšší než základní funkce, avšak tento uchazeč je podrobován stejné adaptační

¹⁾ Armstrong, M.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0469-2, kap. 27, s. 343 až 368.

²⁾ Přel. z lat. „nezbytnou podmínkou“

³⁾ Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. 4. rozšířené vydání Praha: Management Press, 2007, 400 s. ISBN 978-80-7261-168-3, s. 166 až 188.

⁴⁾ Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Vězeňské služby České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 393/2006 Sb., o zdravotní způsobilosti, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru.

⁵⁾ Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. 4. rozšířené vydání Praha: Management Press, 2007, 400 s. ISBN 978-80-7261-168-3, s. 168 až 169.

⁶⁾ § 7 zákona odst. 4 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů. Nařízení vlády č. 104/2005 Sb., kterým se stanoví katalog činností v ozbrojených sborech, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁾ § 22 zákona odst. 4 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.

a vzdělávací orientaci v délce 18 měsíců jako ten, kdo je po přijetí zařazen do základní funkce. Proto tento institut v praxi téměř není využíván. Jelikož tzv. vnější výběr uchazeče zpravidla není vázán na konkrétní pracovní místo, výše uvedené tři otázky „Může? Chce? Zapadne?“ se řeší pouze v obecné rovině ve vztahu příslušnosti uchazeče k Policii České republiky, nikoli v relaci ke konkrétnímu pracovnímu místu. Konkrétní řešení těchto otázek přichází prakticky v úvahu pouze při tzv. vnitřním výběru, zejména při povyšování policisty do vyšší funkce.

4. KRITÉRIA VÝBĚRU, VALIDITA A SPOLEHLIVOST PREDIKTORŮ

Rozlišují se celkem tři druhy kritérií výběru pracovníků,⁸⁾ a to

1. celoorganizační;
2. útvarová či týmová;
3. pracovního místa.

Celoorganizační kritéria zahrnují vlastnosti důležité pro organizaci jako celek. Útvarová kritéria se týkají vlastností, které by měl pracovník mít v rámci konkrétního útvaru či týmu organizace. Kritéria pracovního místa jsou specifická podle konkrétního pracovního místa, na něž je uchazeč přijímán.

Problém validity⁹⁾ použitých metod výběru se vztahuje k míře, do jaké určitý prediktor skutečně předpovídá úspěšný výkon práce. Spolehlivost zvolených faktorů závisí na tom, zda jednotlivý prediktor vykazuje shodné výsledky u téže osoby i při jeho opakování.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

Kritéria tzv. vnějšího výběru uchazečů na pracovní místa v Policii České republiky jsou stanovena zákonem a podzákonnými normami, jak bylo specifikováno v předchozím textu. Jedná se pouze o kritéria celoorganizační. Útvarová kritéria a kritéria konkrétního pracovního místa jsou aplikována pouze při tzv. vnitřním výběru. Podle názoru autora této práce však právě tato skutečnost je překážkou kvalitního výběru uchazečů o pracovní místa v Policii České republiky. Pracovní místa policistů i na základních útvarech jsou rozdílná. Tato diferenciaci spolu s růstem kvalifikačních předpokladů se dále prohlubuje v útvarech vyšších stupňů organizační struktury Policie České republiky. Ke zkvalitnění výběru by zřejmě přispěl takový přístup, který by již vlastní výběr a následující adaptaci a vzdělávací orientaci vázal k jednotlivým pracovním místům. Tím by sice byly vyvolány vyšší nároky na výběrové řízení i na vnitřně sortní vzdělávací systém Ministerstva vnitra, avšak výhody z toho plynoucí by nejen kompenzovaly, ale bezesporu převažovaly tyto zvýšené nároky. Je totiž zřejmé, že zcela jiné znalosti a dovednosti by měl mít policista hlídkové služby než například kriminalista nebo vyšetřovatel, či dokonce kriminalistický expert, analytik, učitel střední a vyšší policejní školy, či dokonce Policejní akademie České republiky. Stanovovat stejná kritéria pro tato náhodně vybraná pracovní místa je zjevně nesprávné. Stejně tak se jeví jako problematický předpoklad, že pouze v rámci kariérního růstu budou tato místa obsazována tzv. vnitřním výběrem. Některá specializovaná pracovní místa tuto možnost téměř vylučují, například v oblasti zvláštních technických služeb, letectví či informačních technologií, ve specializovaných vysokoškolských pedagogických funkcích.

5. FÁZE VÝBĚRU PRACOVNÍKŮ

Ve výběru pracovníků rozlišujeme dvě fáze¹⁰⁾, a to

1. předběžnou fázi;
2. vyhodnocovací fázi.

Předběžná fáze sestává ze tří základních kroků:

- a) popis příslušného pracovního místa, které má být obsazeno;
- b) jaká kvalifikace, znalosti a dovednosti a osobnostní charakteristika se očekává od uchazeče;
- c) specifikace těchto požadavků, které se obvykle uvádějí v nabídce pracovního místa.

Vyhodnocovací fáze obvykle obsahuje dále uvedené kroky, avšak některé z nich je možné vynechat, případně použít kombinace dvou nebo více kroků, kterými jsou obvykle tyto:

- a) zkoumání dotazníků a dokumentů předložených uchazečem;
- b) předběžný pohovor sloužící zejména k doplnění údajů sub a);
- c) testování uchazečů (testy pracovní způsobilosti, assesment center);

- d) výběrový pohovor;
- e) zkoumání referencí;
- f) lékařské vyšetření, pokud ne nezbytně;
- g) rozhodnutí o výběru konkrétního uchazeče;
- h) informování uchazečů o rozhodnutí.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

Jako problematické a nedostatečné se v předběžné fázi jeví popis příslušného pracovního místa. Při výběru uchazeče totiž zpravidla není známo, na jaké pracovní místo bude po absolvování základního policejního vzdělání zařazen. Z toho důvodu jsou i požadavky na kvalifikaci, schopnosti a osobnostní vlastnosti stanoveny tak obecně, aby pokryly všechna v úvahu připadající pracovní místa, na něž je možné nově přijatého policistu zařadit. Tomu odpovídá i specifikace pracovního místa uváděná v inzerci. Prakticky se omezuje pouze na uvedení zákonem stanovených předpokladů pro přijetí do služebního poměru policisty.¹¹⁾

Vyhodnocovací fáze v podstatě vyhovuje moderním poznatkům z oblasti managementu lidských zdrojů. Testování uchazečů se omezuje v podstatě pouze na psychologické testy. Assessment center se již několik let používá při tzv. vnitřním výběru.

6. METODY VÝBĚRU PRACOVNÍKŮ A JEJICH POUŽITÍ

Nejčastěji užívanými metodami při výběru pracovníků jsou tyto¹²⁾:

1. Dotazník;
2. Zkoumání životopisu;
3. Testy pracovní způsobilosti (pomocný a doplňkový zdroj)¹³⁾, a to:
 - a) inteligence (k posouzení schopnosti myšlení, paměti etc.);
 - b) schopností (existujících, potenciálních a vzdělatelnosti);
 - c) znalostí a dovedností (hloubka znalostí a odborných návyků);
 - d) testy osobnosti (psychologické);
 - e) test integrity (čestnosti), polygraf, drogové testy;
 - f) assesment center (diagnosticko-výcvikový program)¹⁴⁾;
 - g) výběrový rozhovor.

Výběrový pohovor¹⁵⁾ jakožto nejpožívanější a zároveň neefektivnější nástroj výběru pracovníků se podle množství a struktury účastníků dělí na pohovor uchazeče s jedním zástupcem organizace (1 + 1), pohovor před komisí a postupný pohovor, který tvoří série pohovorů 1 + 1, a hromadný pohovor, tj. skupiny uchazečů s jedním či více posuzovateli. Podle obsahu se dělí na strukturovaný, tj. standardizovaný, polostrukturovaný, tj. volně plynoucí se standardizovanou částí, a nestrukturovaný, tj. volně plynoucí. Jako neefektivnější se jeví strukturovaný pohovor s nejvyšší validitou.

Důležitou roli při výběru pracovníka hrají dále reference z předchozích pracovišť, u vybraných profesí též zdravotní stav.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

Lze konstatovat, že s výhradami uvedenými v předchozích kapitolách Policie České republiky používá současné metody výběru uchazečů. Je však třeba s politováním současně konstatovat, že nejvíce validní metoda, kterou je strukturovaný pohovor, je zpravidla při provádění tzv. vnějšího výběru využívána pouze formálně. Podstatně kvalitněji je využívána při tzv. vnitřním výběru spolu

⁸⁾ Lewis, C.: Employee Selection. London: Hutchinson, 1985.

⁹⁾ Koubek, J.: ABC praktické personalistiky. Praha: Linde, a. s. 2000, ISBN 80-86131-25-4, s. 226 až 228.

¹⁰⁾ Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. 4. rozšířené vydání Praha: Management Press, 2007, 400 s. ISBN 978-80-7261-168-3, s. 173 až 174.

¹¹⁾ § 13 až 15 zákona odst. 4 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁾ Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. 4. rozšířené vydání Praha: Management Press, 2007, 400 s. ISBN 978-80-7261-168-3, s. 176 až 184.

¹³⁾ Armstrong, M.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0469-2, kap. 29, sr. 387 až 394.

¹⁴⁾ Milkovich, G. T. – Bordeau, J. W.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada, 1993, ISBN 80-85623-29-3.

¹⁵⁾ Armstrong, M.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0469-2, kap. 28, str. 369 až 386.

s metodou assessment center. Z testů jsou užívány především testy osobnostní, testy inteligence a testy integrity. Reference se zjišťují nejen z pracovních posudků z předchozího zaměstnání, ale také posudkem z místa bydliště o chování uchazeče, prováděním šetření v policejních evidencích a z popisu rejstříku testů.

7. POLITIKA A ZDRAVÉ ZÁSADY VÝBĚRU PRACOVNÍKŮ

Má-li být výběr úspěšný, je nutné vybírat pracovníka pouze podle jeho schopností k vykonávání práce na určitém pracovním místě. Při výběru je nezbytné dodržování platných zákonů. Výběr je třeba vnímat jako dvoustrannou záležitost, kdy organizace vybírá uchazeče, ale i uchazeč současně vybírá organizaci. Získané informace o uchazeči by měly být považovány za důvěrné a v případě nepřijetí by se měly uchazeči vrátit.

Při výběru se nelze omezit pouze na jednu metodu, ale je třeba použít kombinaci několika metod. Ty je třeba volit především podle pracovního místa, které má být obsazeno. Jiné metody se totiž uplatní při výběru uchazeče na méně kvalifikovanou práci, při výběru odborníka či manažera. Osoby konající výběr by měly být důkladně připravené, kvalifikované a seznámené s výběrovými metodami. Proces výběru by měl být dobře organizovaný a administrativně nenáročný. Nikdy by neměl být opomenut výběrový pohovor.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

V Policii České republiky se užívá kombinace několika metod, a to při tzv. vnějším výběru metody dotazníku, zkoumání životopisu, metody testů a výběrového pohovoru, řady odborných lékařských vyšetření, prověrky fyzické zdatnosti, zjišťování referencí z několika míst. Problematické se jeví to, že tyto metody jsou jednotné pro všechny uchazeče bez rozdílu, na jaké pracovní místo bude v případě přijetí fakticky služebně zařazen. Výběr je přesto administrativně značně náročný a formalizovaný až neosobní. Důraz je kladen na splnění formálně stanovených požadavků, výběrový pohovor má pouze informační charakter a pro vlastní výběr je jeho hodnota velmi nízká, prakticky nulová. V tzv. vnitřním výběru se používají při povyšování metody psychologických testů nebo assessment center či kombinace těchto metod.

8. ÚLOHA PERSONALISTY A VEDOUCÍHO PRACOVNÍKA PŘI VÝBĚRU

Kvalita získávání pracovníků je závislá do jisté míry na situaci na trhu práce. Důležitou roli hraje rovněž úroveň odměňování. Metody výběru pracovníků, zejména v oblasti tzv. vnitřního výběru, mohou ovlivňovat pracovní vztahy v organizaci. Nedostatků se vyskytují ve vytváření a analýz pracovních míst či v průzkumu trhu práce.

Ve výběru pracovníků by měl klíčovou roli hrát bezprostřední nadřízený budoucího pracovníka. Personální útvar by měl zajistit zákonné, kvalifikované a efektivní podmínky pro provedení výběru. Odpovídá ze personální politiku organizace.

Aplikace v podmínkách Policie České republiky

Profese policisty má v České republice dlouhodobě velmi nízkou společenskou prestiž, jak dokladují různé průzkumy veřejného mínění. Vnitřní klima v Policii České republiky je neutěšené. Policie je zevnitř decimována vysokým stupněm vlastní latentní i evidované kriminality svých příslušníků. Neustálé reorganizace jsou příčinou labilita služebního a z toho vyplývajícího i platového zařazení policistů, zejména v řídicích funkcích. Za této situace lze stěží předpokládat kvalifikované vypracování a důslednou aplikaci dlouhodobé koncepce, která by zlepšila poměry vládnoucí uvnitř policie. K tomu přistupuje neadekvátní odměňování policistů v základních funkcích. Jejich přirozenou reakcí je nespokojenost, případně frustrace, která může mít i kriminogenní charakter. Tento tristní vnitřní stav policie se nutně projevuje i navenek. Preventivně bezpečnostní činnost policie je minimální, boj s delikvencí nepřilíží ofenzivní. To má za následek malou důvěru veřejnosti

v policii, čehož důsledkem je neoznamování přestupků, ale často ani trestných činů, v některých případech občané „vezmou spravedlnost do vlastních rukou“ formou vytváření různých domobran, což může vyústit až v extremismus.

Za dané situace je pochopitelné, že uchazečů o přijetí na pracovní místo policisty je zejména ve velkých aglomeracích konstantně méně, než je počet volných míst. Tím je podstatně ztížen výběr uchazečů na tato pracovní místa. Na personální útvary je ze strany policejního managementu vyvíjen tlak na obsazení volných míst. Personální útvary za této situace provádějí výběr uchazečů tím způsobem, že zjišťují, zda uchazeč splňuje alespoň v minimální míře zákonem a podzákonnými normami stanovená kritéria pro přijetí. Avšak ani při této minimalizaci požadavků se nedaří získat potřebný počet nově přijatých policistů. Dalším krokem uplatněným v poslední době je postupné snižování i minimálních nároků. Avšak ani tato cesta zatím nevede k cíli.

Alespoň částečným zlepšením současného tristního stavu ve výběru, či lépe řečeno spontánním náborem uchazečů o pracovní místa v Policii České republiky by mohlo být důsledně komplexně uplatnění moderních vědeckých metod v tomto směru. Jedná se především o to, že uchazeč by měl být přijímán na zcela konkrétní přesně definované pracovní místo. Tomu by měly být podřízeny a uzpůsobeny metody výběru uchazečů. Tímto směrem by měla být po přijetí vedena adaptační a vzdělanostní orientace nově přijatého policisty. Z jedné strany by bylo nutné provést diverzifikaci výběrových metod a adaptační a vzdělávací orientace nově přijatých policistů, z druhé strany by však mohlo dojít k nezanedbatelné úspoře času a nákladů, které jsou vynakládány na tzv. základní odbornou přípravu v délce 18 měsíců, shodně pro všechny nově přijaté policisty nezávisle na tom, na jaké pracovní místo budou fakticky zařazeni.

Specifickou problematiku tvoří výběr uchazečů o taková pracovní místa v Policii České republiky, která vyžadují speciální a zpravidla současně i vysoce odborné znalosti z různých „nepolicejních“ vědních oborů. Jedná se především o experty provádějící náročné kriminalistické expertizy, dále specialisty pro oblast komunikačních a informačních technologií, techniky pro výkon speciálních technických činností a některé další. U těchto profesí je otázkou, zdali je nezbytné nutné, aby tato pracovní místa byla obsazována policisty. Jako hlavní důvody bývá uváděno to, že jako policisté mohou provádět některé úkony související s policejní činností a že mohou být lépe odměňováni než kdyby byli zaměstnáni v pracovním poměru. Tyto argumenty se však jeví jako nedostatečné. Na policejních činnostech, zejména v trestním řízení, se v souladu s právními předpisy podílí řada civilních osob, například jako soudní znalci či konzultanti, jejichž činnost je srovnatelná s uvedenými pracovními kategoriemi. Současně platné právní předpisy pro odměňování osob v pracovním poměru umožňují odměňovat tyto odborníky stejně, či dokonce i lépe, než jsou odměňováni jako policisté. „Zcivilněním“ těchto pracovních míst by došlo k podstatnému zjednodušení výběru, neboť uchazeč by nebyl posuzován podle zákonných kritérií stanovených pro uchazeče o pracovní místo policisty.

Prameny:

- Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. 4. rozšířené vydání Praha: Management Press, 2007, 400 s. ISBN 978-80-7261-168-3.
- Armstrong, M.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada Publishing, a. s., 2007, 800 s. ISBN 978-80-247-1407-3.
- Milkowich, G. T. – Bordeaux, J. W.: Řízení lidských zdrojů. Praha: Grada, 1993, ISBN 80-85623-29-3.
- Koubek, J.: ABC praktické personalistiky. Praha: Linde, a. s. 2000, ISBN 80-86131-25-4, s. 226 až 228.
- Lewis, C.: Employee Selection. London: Hutchinson, 1985.
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Vězeňské služby České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Nařízení vlády č. 104/2005 Sb., kterým se stanoví katalog činností v ozbrojených sborech, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 393/2006 Sb., o zdravotní způsobilosti, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru.